

Excuseren of zwijgen?

Een onderzoek naar reacties op een YouTubevideo uit 2021 van *NOS op 3* over het slavernijverleden en excuusdilemma.

Student: M.C. Kneepkens
Begeleider: Drs. E.N. Besamusca
Tweede lezer: Dr. L.J. Ham
Inleverdatum: 23 juni 2023
Studie: MA Neerlandistiek, faculteit Geesteswetenschappen
Woordenaantal: 13958*

Verantwoording titel en omslagafbeelding

De titel van deze scriptie: “Excuseren of zwijgen?” richt zich op de tweedeling die bestaat binnen het excuusdilemma. Ook haalt de titel de foto op het voorblad van de scriptie aan. De foto toont twee demonstranten met protestborden. Het ene bord draagt de tekst “black lives matter” en het ander “white silence is violence” (Hewitt, 2020).

* Het woordenaantal omvat hoofdstuk 1 tot en met 6, minus voetnoten en tabellen.

Abstract

De discussie omtrent het al dan niet aanbieden van officiële excuses voor de rol die een organisatie of staat in het slavernijverleden heeft gespeeld, wordt ook wel *het excuusdilemma* genoemd. Dit kwam de afgelopen decennia ook in Nederland prominenter naar voren.

Zowel de burgemeesters van de vier grootste Nederlandse steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht) als minister-president Mark Rutte hebben de afgelopen twee jaren excuses aangeboden, hoewel onderzoek van I&O Research (2021) liet zien dat het merendeel van de Nederlanders het hier niet mee eens was. De media hebben uitgebreid verslag gedaan over het excuusdilemma, maar halen vooral de debatten die politiek Den Haag voert aan (Van Praag & Brants, 2014). In hoeverre sluit dat beeld aan op de daadwerkelijke visie van de natie?

Dit heb ik onderzocht aan de hand van de reactiesectie onder het op 30 juni 2021 gepubliceerde YouTube-filmpje ‘Het slavernijverleden en het excuusdilemma’ van *NOSop3*, bestaande uit 1809 reacties van 991 gebruikers. De hoofdvraag luidde: *hoe wordt een maatschappelijk discours in de reactiesectie van het YouTube-filmpje ‘Het slavernijverleden en het excuusdilemma’ van NOS op 3 gevoerd?*

Aan de hand van *distant reading* en *close reading* (Jockers, 2013) heb ik de reacties geanalyseerd. De analyses maakten inzichtelijk hoe een kleine groep gebruikers zeer actief deelneemt aan een vrij anoniem discours dat met name oplaait in de maanden rondom het sinterklaasfeest en Ketu Koti. In reacties met zeer informeel taalgebruik geeft het gros van de gebruikers aan het niet eens te zijn met het aanbieden van excuses. Er bestaat echter een discrepantie tussen de gemiddelde reactie en de toon van de “populaire” reacties die veel zijn geliked: de veel gelikete reacties laten zich in vergelijking een stuk gematigder of zelfs positiever uit ten opzichte van het aanbieden van excuses. Kennelijk zijn gebruikers die deelnemen aan het discours door likes uit te delen, het meer met deze reacties eens.

Door een digitaal discours als dit in de toekomst vaker te onderzoeken, kan men een beter begrip verwerven van de houding van burgers betreft maatschappelijke ontwikkelingen naast het geformaliseerde, geïnstitutionaliseerde debat.

Inhoud

Abstract	3
Inhoud.....	4
Hoofdstuk 1 – Introductie	6
Hoofdstuk 2 – Context	7
2.1 Slavernijverleden	7
2.2 Sporen van slavernij	7
2.3 Excusdilemma	8
2.4 Politieke vertegenwoordiging	9
2.5 Sociale media.....	10
2.6 <i>NOSop3</i>	10
2.7 Maatschappelijke relevantie	11
Hoofdstuk 3 – Theoretisch kader	12
3.1 Verbeelde gemeenschap	12
3.2 Collectief geheugen	12
3.3 Individuele betrokkenheid	14
3.4 Taal	14
3.5 Interactie op sociale media	16
3.6 Hoofd- en deelvragen en academische relevantie	18
Hoofdstuk 4 – Materiaal en methode	19
4.1 Filmpje.....	19
4.2 Reacties.....	19
4.3 Methode.....	21
Hoofdstuk 5 – Resultaten distant reading	23
5.1 Tijdlijn	23
5.2 Gebruikers	25
5.3 Taalgebruik.....	25

5.4 Onderwerpen	26
5.5 Likes en R2	27
Hoofdstuk 6 – Resultaten close reading	29
6.1 Vorm	29
6.2 Inhoud	32
6.3 Populaire reacties	38
Hoofdstuk 7 – Conclusies	46
7.1 Inzichten	46
7.2 Reflectie	47
7.3 Aanbevelingen	48
Literatuurlijst	49
Bijlagen	53
Bijlage 1: Transcript filmpje <i>NOS op 3</i>	53
Bijlage 2: Corpus in Excel	53

Hoofdstuk 1 – Introductie

“1 juli viert Nederland de formele afschaffing van de slavernij in Suriname en de Caribische eilanden. Het stadsbestuur van Amsterdam zal waarschijnlijk excuses maken voor de rol in het slavernijverleden. We leggen dat verleden en de discussie rondom het excuus uit” (NOSop3, 2021). In februari 2023 startte ik met het schrijven van mijn scriptie: 19 maanden na de publicatie van de uitlegvideo van *NOS op 3*. De video was inmiddels bijna 240.000 keer bekeken en meer dan 5.000.000 keer geliked. Ikzelf was één van die kijkers en hoewel ik de video interessant vond, vond ik de reacties die door YouTubegebruikers bij de video waren geplaatst vele malen prikkelender.

Het gedachtegoed *identiteitspolitiek* brak vanuit de Verenigde Staten rond 2011 in Nederland door met als startschot de pietendiscussie (Drayer, 2019). In het oprukkende identiteitsdebat kreeg het slavernijverleden en de discussie rondom de wenselijkheid van excuses steeds meer aandacht. Hoewel de stem van het publiek in verslaggeving van institutionele mediakanalen de afgelopen decennia een grotere rol kreeg, leggen de media de focus nog altijd op politiek Den Haag (Van Praag & Brants, 2014). Media stellen de mening van minder prominente personen zelden centraal en op het moment dat ze deze ter ore brengen, lijken de uitingen van individuen slechts te illustreren dat er inderdaad verschillende meningen ten aanzien van de discussie bestaan. Zo ook in het filmpje van *NOS op 3*: geïnterviewden geven aan voor of tegen de excuses te zijn, zonder dat daar in het filmpje verdere aandacht voor is. Dat is een gemiste kans, omdat het analyseren van de reacties van het volk kan bijdragen aan het begrip van de houding van burgers ten opzichte van het excuusdilemma. In mijn scriptie bekijk ik daarom aan de hand van 1.809 reacties op de genoemde video van *NOSop3* hoe de respondenten op het filmpje reageren. Ik start met een hoofdstuk waarin ik context bied rondom het onderwerp dat centraal staat (hoofdstuk 2). Hierna koppel ik relevante literatuur en wetenschappelijke theorieën aan mijn onderzoek (hoofdstuk 3). Vervolgens zet ik uiteen op welke wijze ik mijn analyse uitvoer (hoofdstuk 4). Aan de hand van mijn bevindingen (hoofdstuk 5 en 6) trek ik conclusies en doe ik aanbevelingen voor vervolgonderzoek (hoofdstuk 7).

Hoofdstuk 2 – Context

Ontwikkelingen uit de geschiedenis werken door in het heden. Dit hoofdstuk biedt een overzicht van relevante ontwikkelingen en manieren waarop deze ontwikkelingen aan bod komen in het actuele maatschappelijke debat.

2.1 Slavernijverleden

Nederland staat sinds jaar en dag bekend als een land met een grote handelsgeest. Met de komst van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) trokken de koopman en de dominee tezamen de wereld over en zo koloniseerde de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in korte tijd wereldwijd gigantische stukken land (Vanvugt, 2017). Deze nieuwe grond had de potentie andere windstreken te voorzien van exotische specerijen, oliën en velerlei luxeproducten. Om deze rijkdommen op een snelle en efficiënte wijze te winnen, verhandelde de Compagnie vanaf de zeventiende eeuw naast producten ook mensen. Deze tot slaaf gemaakten werden gedwongen om te werken op plantages, in mijnen en in westerse huishoudens (Westerloo & Slings, 2020).

Aangezien de media in deze tijd echter een sturende in plaats van reflecterende rol hadden (Rigney, 2005), waren veel van deze misstanden bij het grote publiek niet bekend. Pas tegen het einde van de achttiende eeuw groeide het verzet tegen de onmenselijke taferelen die zich voordeden in de koloniën en op 1 juli 1863 schafte de Nederlandse staat slavernij officieel af. In enkele koloniën moesten slaven als tegemoetkoming voor de slavenhandelaren nog voor een periode van tien jaren doorwerken. De tot slaaf gemaakten zelf werden niet gecompenseerd. Jaarlijks staat men op 1 juli stil bij de bevrijding van de tot slaaf gemaakten op Ketj Koti, wat in de creoolse taal Sranantongo ‘ketenen gebroken’ betekent (Westerloo & Slings, 2020).

2.2 Sporen van slavernij

We spreken over een historische periode die geen levende ziel actief heeft meegemaakt. Toch is er in het actuele debat veel aandacht voor de schade die de slavernij heeft toegebracht en hoe het leed van toen steeds doorwerkt in de hedendaagse maatschappij. Hoewel de slavernij binnen het Nederlandse koninkrijk verleden tijd is, genieten witte mensen van privileges die voor hen met een andere huidskleur of een niet-westerse (achter)naam niet vanzelfsprekend

zijn. Zo ook het privilege niet met de eigen huidskleur bezig te hoeven zijn. Dit wordt aangeduid met de term “*white privilege*” (Nzume, 2017).

In het actuele maatschappelijke debat lijken steeds meer mensen zich bewust te zijn van dit witte privilege. Zo laait de pietendiscussie al jarenlang op in de herfstmaanden en zijn er steeds meer gemeenten die ervoor kiezen te werken met roetveeg- of gekleurde Pieten. Ook de *Black Lives Matter*-beweging die ontstond als reactie op de dood van George Floyd in mei 2020 kreeg veel media-aandacht. Wereldwijd gingen mensen de straat op om te protesteren tegen racisme. Zo ook in Nederland. Een laatste voorbeeld dat laat zien dat er meer aandacht is voor ongelijkheid op basis van etniciteit, betreft het onderzoek dat de afdeling communicatie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed deed naar slavernij en het koloniale verleden in de Rijkscollectie (Pennock, 2019).

2.3 Excusdilemma

Hoewel er dus meer en meer aandacht lijkt te zijn voor de erkenning van de fouten die in het verleden gemaakt zijn, is het volgens critici belangrijk dat er op die erkenning excuses volgen namens Nederlandse bestuurders. Niet iedereen is het daar echter mee eens. De meest gehoorde tegenargumenten betogen dat excuses niets zouden veranderen en dat de burger van vandaag geen verantwoordelijkheid zou moeten dragen voor de acties van anderen die in het verleden leefden. Met deze tweedeling komen we terecht bij het zogenoemde excusdilemma: *is het wel of niet wenselijk dat er excuses worden aangeboden voor de rol van de Nederlandse staat in het slavernijverleden?*

De Advies Dialooggroep Slavernijverleden ‘Ketenen van het Verleden’ heeft geoordeeld van wel en adviseerde de Nederlandse staat in hun eindrapport dan ook over te gaan tot erkenning, excuus en herstel voor het slavernijverleden (Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden, 2021). Premier Mark Rutte bood hierop volgend op maandag 19 december 2022 in vier talen zijn excuses aan namens de Nederlandse staat. Daarnaast benoemde hij in zijn toespraak dat hij inziet dat het aanbieden van excuses geen eindstreep betekent: hij erkent dat de excuses het verleden niet uitwissen, maar geeft aan te hopen dat het excuus leidt tot meer ruimte voor dialoog, erkenning en heling. De speech is duidelijk gericht op een collectieve inspanning voor een betere, eerlijke toekomst. Dit roept de vraag op wie Rutte met deze woorden nou eigenlijk aanspreekt.

Niet alleen de landelijke excuskwestie, maar ook het excuus van verschillende grote organisaties en steden speelde in het maatschappelijk debat al langer een groeiende rol.

Verschillende grote Nederlandse banken boden in 2019 en 2020 al excuses aan voor hun betrokkenheid bij slavernij in het verleden (NOS, 2022). Oliemaatschappij *Shell* volgde in 2020. Ook de wenselijkheid van excuses namens stadsbesturen kwam steeds vaker aan de orde, met name in de aanloop naar specifieke gebeurtenissen als het sinterklaasfeest en de viering van Keti Koti. Ook in Amsterdam speelde de kwestie op. De gemeenteraad van verzocht het college in 2019 al excuses te maken, maar dat verzoek werd niet ingewilligd, omdat de wens bestond eerst te onderzoeken welke rol de gemeente precies had gespeeld in de slavenhandel. Het hierop volgende onderzoeksrapport wees uit dat het Amsterdamse stadsbestuur op grote schaal betrokken was (Brandon, 2020).

Naar aanleiding van dit rapport en met Keti Koti 2021 in aantocht, werd verwacht dat de burgemeester van Amsterdam, Femke Halsema, haar excuses namens het stadsbestuur zou aanbieden en met het oog op deze verwachting publiceerde *NOS op 3* op 30 juni 2021 een video op hun YouTube-kanaal met achtergrondinformatie over het excuusdilemma. Op 1 juli 2021, op Keti Koti, gaf Halsema een toespraak waarin ze aangaf dat het bestuur zijn verantwoordelijkheid neemt voor de rol van de stad bij de handel van tot slaaf gemaakten, slavernij en ook voor het leed dat door deze acties is ontstaan.

2.4 Politieke vertegenwoordiging

Halsema en Rutte, boegbeelden van de Nederlandse politiek, spreken dus over verantwoordelijkheid. Nederland is een land met een parlementaire democratie, wat inhoudt dat de politieke leiders de taak hebben op te treden als spreekbuis van de bevolking. Nederlanders van achttien jaar en ouder hebben het recht om te stemmen en zo laten zij de politiek weten waar zij voor staan. Bij specifiekere zaken konden Nederlanders in het verleden opgeroepen worden te stemmen voor een (raadgevend) referendum. Het laatste referendum vond echter ruim vijf jaar geleden plaats en was niet bindend. De raad van het volk werd destijds niet opgevolgd (Kiesraad, 2018) en sindsdien is de Wet raadgevend referendum in Nederland ingetrokken.

Volgens Bovens & Wille (2011) zouden politieke leiders hun invloed niet zozeer te danken hebben aan het feit dat zij de opinie van de gehele bevolking zo goed kunnen begrijpen en vertolken, maar aan hun opleidingsniveau. Onderzoek van Volker (2014) naar sociaal-culturele tegenstellingen in de samenleving heeft aangetoond dat mensen de neiging hebben te interageren met mensen met een vergelijkbaar opleidingsniveau, wat kan leiden tot een gebrek aan begrip en empathie voor de standpunten en ervaringen van mensen met een

ander opleidingsniveau. In het geval van politieke vertegenwoordiging is dit een probleem. Ongelijke interacties kunnen spanningen en conflicten tussen verschillende groepen vergroten, wat op zijn beurt polarisatie kan versterken.

Discussies die door de media gevolgd worden, betreffen vooral de discussies die in politiek Den Haag gevoerd worden (Van Praag & Brants, 2014). Dat geldt ook voor het excuusdilemma. Een uitzondering betreft het onderzoek van I&O Research (2021) in januari 2021 in opdracht voor *Trouw*: 1.241 respondenten van 18 jaar of ouder werden gevraagd naar de wenselijkheid van de excuses en het belang van het slavernijverleden. Dit onderzoek onderschreef dat Nederlanders weinig voelen voor excuses. Ook dit onderzoek toont louter of respondenten vóór of tegen de excuses te zijn, zonder dat de argumentatie van respondenten wordt geanalyseerd.

2.5 Sociale media

Volgens de Raad voor het Openbaar Bestuur (2019) bieden nieuwe mediakanalen die bekend staan als ‘sociale media’ de kans om een breed publiek te bereiken: deelname aan veel sociale media is gratis en op deze manier onderscheiden ze zich van geïnstitutionaliseerde media. Sociale media zorgen niet alleen voor een groot bereik, maar ook voor veel interactie tussen gebruikers onderling. Zo kunnen opvattingen, waarden en normen betwist worden en worden meningen aan de lopende band gedeeld. Deze interactieve deelname is vanuit een vertrouwde (thuis)omgeving mogelijk. Dit vergroot de mogelijkheid tot politieke participatie en doorbreekt de barrières tussen sociale klassen. Deelname aan veel sociale media is mogelijk vanuit een anonieme positie (Citron, 2014).

Sociale media kennen echter ook de gevreesde *echo chambers* of *filter bubbles*: aan de hand van algoritmes worden diverse perspectieven vergroot of juist beperkt om de gebruiker precies te kunnen bieden wat diegene interessant vindt (Törnberg, 2018). Na verloop van tijd zit de gebruiker ‘vast’ in een bepaald stramien en krijgt diegene dus zeer specifieke content voorgeschoteld, vaak zonder dat de gebruiker zich hiervan bewust is. De gebruiker kan op deze wijze in een bepaalde denkrichting worden geduwd, wat in extreme mate zelfs kan leiden tot een overdosis *fake news* en *conspiracy thinking*.

2.6 NOSop3

Het genoemde filmpje is gemaakt door de NOS (Nederlandse Omroep Stichting, opgericht in 1969), een Nederlandse publieke omroep die in 2007 het nieuwsprogramma *NOSop3* startte. Deze *spin-off* was gericht op kijkers van 18 tot 50 jaar. Volgens een artikel op de website van

de NOS, getiteld “Focus *NOSop3* nog meer op online” (NOS, 2015), startte het nieuwsprogramma oorspronkelijk met televisie- en radio-uitzendingen. Het YouTubekanaal werd eveneens in 2007 aangemaakt. Emil van Oers, één van de gezichten van de filmpjes, geeft aan dat de versie op televisie sinds 2015 volledig werd vervangen door de filmpjes die op het YouTubekanaal van *NOSop3* verschenen, omdat jongeren de televisie steeds vaker vervangen door het internet (Schipper, 2021). Emil en collega’s geven in de filmpjes achtergrondinformatie bij actualiteiten die spelen in het nieuws van de dag.

Het YouTubekanaal van *NOSop3* heeft ruim 442.000 abonnees en heeft al ruim 1.700 video’s geplaatst. In de beschrijving van het kanaal wordt uitgelegd waar het kanaal voor bedoeld is: in duidelijke taal wordt er uitleg gegeven over het nieuws, waardoor dit makkelijker te begrijpen is. Ook staan er spelregels voor het ‘meepraten in de comments’ opgesteld. Zo moeten gebruikers beschaafd en respectvol blijven, niet onnodig op de man spelen en inhoudelijk reageren. Reacties die inhoudelijk niet aansluiten bij het onderwerp, (zelf)promotie of spam bevatten worden verwijderd (NOSop3, z.d.).

2.7 Maatschappelijke relevantie

Het excuusdilemma betreft een zeer actuele discussie. Hoewel de geschiedenis van het slavernijverleden de afgelopen honderden jaren niet is veranderd, verandert de wijze waarop de samenleving hiermee omgaat wel. In het oprukkende identiteitsdebat krijgt het slavernijverleden en de discussie rondom de wenselijkheid van excuses meer aandacht, maar de focus ligt vooral op politiek Den Haag (Van Praag & Brants, 2014). Het is van belang niet alleen de prominentste politici te horen, maar het discours in bredere context te onderzoeken, omdat dit de democratische waarden van onze samenleving versterkt. Door inzicht te verwerven over de menig en wens van de burger, kan er specifiek op deze wens ingespeeld worden. Zo komt men de legitimiteit van de beslissingen die voor het volk worden gemaakt tegemoet. Dit kan het vertrouwen in de overheid vergroten.

Hoofdstuk 3 – Theoretisch kader

Het eerste deel van dit hoofdstuk behandelt verschillende concepten die ten grondslag liggen aan dit onderzoek. Zo bespreek ik hoe een verbeelde gemeenschap een collectief geheugen heeft en hoe dat invloed heeft op zowel de vorming van een geschiedenis als de verbondenheid die individuen met die geschiedenis ervaren. Ten tweede belicht ik het concept *taal* als fundamenteel element van communicatie en bekijk ik hoe taal op sociale media specifieke vormen aanneemt.

3.1 Verbeelde gemeenschap

Voordat men kan spreken over een gedeeld verleden, is het van belang dat er wordt afgebakend op welk verleden men precies doelt. Wat bedoelt men, op het moment dat het gaat over een collectief als een natie? Anderson (2006) biedt een antwoord. Het begrip *imagined community* (verbeelde gemeenschap) verwijst naar een concept dat zich voordoet bij het verschijnen van nationalisme. Volgens Anderson zijn nationale identiteiten eigenlijk sociale constructies, gebaseerd op het gemeenschappelijke gevoel van verbondenheid onder de leden van die gemeenschap. Anderson stelt dat een dergelijk collectief een verbeelde gemeenschap is omdat de leden elkaar niet persoonlijk kennen en toch het gevoel hebben dat ze deel uitmaken van een grotere, gemeenschappelijke entiteit. Deze verbeelding draagt bij aan het creëren van een nationale identiteit welke geborgenheid, gebondenheid en ideologische consensus kan brengen (Leerssen, 2015). Het idee van een verbeelde gemeenschap impliceert dat naties niet louter gebaseerd zijn op objectieve zaken als landsgrenzen, paspoorten en taal, maar eerder op de sociale constructie van gemeenschappelijke verhalen, symbolen en rituelen, oftewel: een collectief geheugen.

3.2 Collectief geheugen

Geschiedenis biedt een context waarin individuen en gemeenschappen hun identiteit kunnen begrijpen en vormgeven en is daarmee essentieel voor identiteitsvorming. Zo beschrijft Ernest Renan in *Qu'est-ce qu'une nation?* dat het wij-gevoel voortkomt uit de gedeelde geschiedenis die we hadden én in de toekomst hopen te presteren (Leerssen, 2015).

Geschiedenis lijkt op het eerste gezicht een objectieve opsomming van feiten die in het verleden voorgevallen zijn, maar op het moment dat we het hebben over de geschiedenis van een land, blijkt de uitleg een complex en subjectief samenspel. Perspectief en interpretatie

beïnvloeden namelijk de vorming van het beeld. Volgens Koselleck (2004) is het om die reden lastig een collectieve herinnering aan te duiden: herinneringen die doorgegeven worden, zijn onder andere afhankelijk van perspectieven, context en tijdsgeest en ontkomen dus niet aan de subjectiviteit van hun overdragers. De focus van iedere bevolkingsgroep zal anders liggen en zelfs tussen percepties van individuen binnen een bepaalde groep zullen er nuanceverschillen bestaan. Als de tussengeneraties bepalen welke geschiedenis op welke wijze verteld dient te worden, houdt dat ook in dat zij bepalen welke geschiedenis zij besluiten *niet* door te geven. Een historisch narratief wordt dus voortdurend megedragen door verschillende groepen, welke het verleden allen anders ervaren (Erll, 2010). Het is voor een zo compleet mogelijk historisch bewustzijn van belang dat de geschiedenis steeds belicht wordt vanuit multiperspectiviteit, bijvoorbeeld door verschillende (groepen) personen en bronnen te betrekken bij het optekenen van een historische gebeurtenis.

Zo kunnen bepaalde gebeurtenissen die niet (meer) tot de geschiedschrijving van een natie behoren door nieuwe getuigenissen, bronnen en veranderende ethische standaarden herintroduceerd worden in een collectief geheugen. Naast positieve herinneringen en geschiedschrijvingen vol trots van de ene groep, bestaan namelijk *historical wounds* (historische wonden) die zeer belangrijke rol spelen in een *imagined community* van een andere groep (Assmann, 2021). De term *historical wounds* verwijst naar diepgewortelde pijnlijke ervaringen en trauma's die voortkomen uit historische gebeurtenissen of perioden die negatieve impact hebben gehad op individuen, gemeenschappen of zelfs hele naties. Deze wonden kunnen het gevolg zijn van bijvoorbeeld oorlogen, genocide, systematische onderdrukking of andere vormen van geweld en onrecht. Historische wonden kunnen doorwerken in de collectieve herinnering en het collectieve trauma van een samenleving. Ze kunnen generaties lang voelbaar blijven en invloed hebben op sociale, politieke en culturele dynamieken. De herinnering aan deze wonden kan sterke emoties oproepen en bijdragen aan langdurige spanningen en conflicten.

Vergangenheitsbewältigung richt zich op het leren omgaan met en het verwerken van het verleden, met het oog op het vermijden van de herhaling van historische onrechtvaardigheden. De erkenning en verwerking van *historical wounds* van (nabestaanden van) slachtoffers is afhankelijk van de erkenning van de verantwoordelijkheid van (nabestaanden van) de daders (Assmann, 2015). Erkenning van deze collectieve schuld kan leiden tot dialoog, reflectie en collectieve inspanningen om rechtvaardigheid, verzoening en vreedzaam samenleven te bevorderen. Een publieke spijtbetuiging daagt naties uit verhalen van trots te nuanceren en leidt daarmee tot een verandering in het collectieve geheugen.

Rigney (2005) beschrijft hoe verschillende narratieven onderhevig zijn aan *translation* en met het oog op politieke, sociale, economische en ideologische veranderingen steeds opnieuw geïnterpreteerd worden en gekoppeld aan het actuele maatschappelijke discours. Nationale identiteit is veranderlijk (Te Velde, 2006) en met die flexibele identiteit verandert het historisch narratief en de collectieve identiteit ook voortdurend.

3.3 Individuele betrokkenheid

Het gedeelde gemeenschappelijke geheugen van een groep leidt volgens het *voluntarisme* van Renan tot de bereidheid van individuen om samen te werken en hun lot met elkaar te delen (Bolkestein, 1992). In een tijdperk van toenemende individualisering en globalisering is dit voor velen een aantrekkelijk perspectief. De persoonlijke betrokkenheid die burgers ervaren, kan individuen inspireren om zich te mengen in het maatschappelijke debat en om te bouwen aan een betere samenleving, volgens het eerder benoemde *voluntarisme*. De collectieve herinnering aan historische periodes van het vaderland kan bijdragen aan een diepgaand persoonlijk gevoel van betrokkenheid. Burgers kunnen zich tot op zekere hoogte identificeren met hun vaderlandse geschiedenis, doordat ze zich verbonden voelen met de gemeenschap. Die band komt grotendeels voor een groot deel voort uit culturele, taalkundige en historische aspecten die hun nationale identiteit vormen. Volgens Te Velde (2008) levert louter kennis geen verbondenheid op. Voor die verbondenheid is een link nodig tussen de persoonlijke identiteit en nationale identiteit.

Het besef dat de geschiedenis van een vaderland de geschiedenis van voorouders is, laat burgers trots ervaren voor de prestaties, culturele bijdragen en historische momenten van hun vaderland. Ze voelen zich verbonden met de successen en prestaties van hun land en dragen het gevoel van erfgoed en trots met zich mee.

3.4 Taal

In de manier waarop mensen de geschiedenis percipiëren is taal is essentieel: zonder mondelinge en schriftelijke overdracht is het onmogelijk om het verleden te leren kennen en begrijpen. Woorden belichamen immers de fundamentele elementen van efficiënte communicatie (Van Poeke, 1991). De manier waarop de taal wordt gebruikt, vormt daarom een cruciale factor bij identiteitsvorming. Op het moment dat burgers zich mengen in het maatschappelijk debat, staat communicatie centraal. Woordkeuze en formulering is hierbij

ontzettend belangrijk, al helemaal als de taaluiting schriftelijk is en er geen non-verbale middelen ingezet kunnen worden om de taaluiting kracht bij te zetten of te nuanceren.

Volgens de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) is taal in principe een neutraal instrument dat in staat is om de wereld op objectieve wijze te omschrijven (Meijer & Sommer, 2016). Hoewel woorden hun objectiviteit kunnen kwijtraken in het alledaags gebruik, kunnen ze vervangen worden door woorden die die neutraliteit (nog) wel bevatten. Tegenstanders van deze opvatting betogen echter dat taal een gestratificeerd medium is en derhalve altijd inherent zal zijn aan een het perspectief van een bepaalde groep en dus een gekleurde blik op de wereld (Modest & Lelijveld, 2018). Het is dus cruciaal te kijken naar de spreker en de context van een taaluiting om de lading van een woord te begrijpen. Bailey (2012) sluit hierbij aan en betoogt dat de complexe relatie die bestaat tussen identiteit en taal ervoor zorgt dat een linguïstische vorm nooit neutraal is.

De zorgvuldige selectie van bepaalde woorden kan een boodschap versterken, verhelderen dan wel vertroebelen. Allan & Burridge beschrijven in het boek *Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language* (2006) dat taalgebruikers hun taaluitingen zowel schriftelijk als mondeling censureren aan de hand van *crossvarietal synonyms*: woorden die dezelfde betekenis aanduiden maar een heel verschillende connotatie met zich meedragen. Zo heeft een *euphemism* een verzachtende connotatie in contrast met een *dysphemism*, wat een woord betreft dat vaak een lasterlijke lading draagt. *Orthophemisms* vormen een tussenpositie en zijn betreffen neutralere en vaak zakelijkere woorden. Het begrijpen van de impact van woorden binnen een specifieke culturele of sociale context is essentieel om effectieve en respectvolle communicatie tot stand te brengen. Met het oog op die impact zouden sprekers of schrijvers volgens het concept *face* door het gebruik van onwenselijke taal gezichtsverlies kunnen leiden. Om deze reden kijken taalgebruikers regelmatig uit naar *orthophemismen* en *eufemismen*. Dit concept is uiteraard in mindere mate van belang op het moment dat de taalgebruiker anoniem is.

Een taalkundige vorm is altijd verbonden met de identiteit van de spreker en de context waarin de vorm wordt gebruikt (Eckert, 2008). Sprekers zijn zich hier gedeeltelijk van bewust en houden rekening met hun publiek en het gespreksonderwerp bij het kiezen van taalkundige vormen (Bailey, 2012). Zo stelde Silverstein in 1985 al dat het essentieel is om de relatie tussen taal en identiteit holistisch te benaderen, waarbij de identiteit van de taalgebruiker in verband wordt gebracht met de taalkundige vorm waarin ze zich uitdrukken (Silverstein, 1985). Taalgebruikers kunnen in hun taaluiting ook uitwijken naar een andere taal, om de culturele identiteit te benadrukken, in te spelen op de gesprekspartners, of om

specifieke conventies te volgen. Nortier (2020) duidt dit concept aan met het begrip *code switching*: het fenomeen waarbij een taalgebruiker vloeiend wisselt tussen verschillende talen. Het verschijnsel duidt op relatief spontaan en natuurlijk taalgebruik en dit maakt het informeel.

De performatieve kracht van taal verwijst naar het vermogen van taal om niet alleen woorden en betekenissen over te brengen, maar ook om handelingen te verrichten en de werkelijkheid te beïnvloeden (Schuerewegen, 2008). Het idee benadrukt dat taal niet alleen beschrijvend is, maar ook een actieve rol speelt bij het vormgeven van onze sociale en culturele realiteit. Door middel van taal kunnen we acties uitvoeren, sociale normen vaststellen en betekenissen creëren die van invloed zijn op onze individuele en collectieve ervaringen.

3.5 Interactie op sociale media

Interactie tussen gebruikers op sociale media vertoont grote verschillen met persoonlijke, fysieke interactie.

Ten eerste is de meeste online interactie schriftelijk, waarbij non-verbale communicatie ontbreekt. Er is daarmee beperkte ruimte voor nuance om intenties en emoties te verduidelijken, waardoor complexe kwesties versimpeld worden. Dit kan leiden tot misverstanden, het verkeerd interpreteren van de toon van een bericht en het vergroten van negatieve reacties. Zo kan deelname aan discussies op sociale media leiden tot hevige meningsverschillen en polarisatie. De geschreven vorm is daarmee volgens Van Poeke (1991) secundair aan gesproken taal, omdat geschreven taal slechts afgeleid is van de gesproken vorm. Gezegd moet worden dat Van Poeke deze uitspraak deed in een tijd vóór sociale media, waar gebruikers emoticons kunnen gebruiken om berichten te nuanceren. Derks et al. (2008) brengen in dat emoticons het gebrek aan non-verbale communicatie tot op zekere hoogte kunnen compenseren. Deze studie onderzocht de impact van emoticons bij 105 middelbare scholieren en ze concludeerden dat emoticons een schriftelijke taaluiting kunnen versterken en nuanceren. Manganari (2021) sluit aan op dit inzicht en geeft aan dat emoticons ingezet kunnen worden om de emoties van de gebruiker te tonen bij gebrek aan non-verbale communicatie.

Ten tweede kan er bij schriftelijk contact vertraging bestaan tussen het stellen van een vraag en het ontvangen van een reactie, waardoor de interactie *diachroon* in plaats van *synchroon* van aard is en minder dynamisch kan zijn (Lieuwma, 2009). Crystal (2001) geeft

echter aan dat schriftelijke berichtjes op sociale media echter toch een mondeling karakter krijgen. In een onderzoek naar verschillen tussen e-mailuitwisselingen en face-to-face communicatie wijst hij uit dat digitale communicatie een brug vormt tussen mondelinge en schriftelijke communicatie, met het oog op de informele aard van de taal en de snelheid waarmee er op gebruikers gereageerd wordt. Door de snelheid waarop gebruikers op elkaar reageren, maken zij volgens Crystal tevens meer fouten dan in geschriften waarvoor men meer de tijd neemt als brieven, artikelen en dergelijke.

Een derde verschil tussen persoonlijk contact en contact via sociale media, betreft de mogelijkheid dat de gebruiker bij interactie op sociale media geen idee heeft met wie diegene precies interacteert (Raad voor het Openbaar bestuur, 2019). De relatie tussen gebruikers op sociale media kan namelijk sterk variëren en is afhankelijk van het platform dat gebruikt wordt. Over het algemeen kunnen we echter zeggen dat gebruikers elkaar meestal beter kennen op platforms waar er een grotere nadruk ligt op persoonlijke connecties en interacties. Denk aan Facebook, LinkedIn en Instagram. Aan de andere kant zijn er sociale media waar gebruikers elkaar over het algemeen minder goed kennen, vooral als er minder nadruk ligt op persoonlijke interacties of wanneer het platform wordt gebruikt voor bredere publieke discussies. Reddit en YouTube zijn voorbeelden van dit soort platforms. Gebruikers kunnen op sociale media dus relatief anoniem deelnemen aan discussies en zich verschuilen achter schermnamen en volgens het eerder toegelichte concept *face* (Allan & Burridge, 2006) kan de mate van anonimiteit van invloed zijn op de mate waarin gebruikers zich aan de geldende conventies van een bepaald platform. Anonimiteit kan ervoor zorgen dat mensen zich minder geremd voelen bij het uiten van hun mening, wat kan leiden tot meer extreme standpunten en agressieve reacties (Citron, 2014). Toch klinken er ook tegengeluiden: Reicher et al. (1995) stelt dat anonimiteit er juist voor zorgt dat gebruikers in lijn met andere reacties zullen reageren, omdat gebruikers minder in lijn reageren met hun gebruikelijke sociale groepen en bijbehorende groepsnormen.

Een bijzondere vorm van interactie op sociale media betreft het 'liken' van berichten. Gebruikers hebben met het geven van likes de mogelijkheid om hun waardering of goedkeuring aan te tonen voor een bepaald bericht dat ze tegenkomen. Kalsnes (2016) onderzoekt het concept *acknowledging* middels het analyseren van likes van gebruikers op Twitter en Facebook. Liken blijkt een manier om positieve feedback te geven en anderen aan te moedigen.

3.6 Hoofd- en deelvragen en academische relevantie

Steeds meer organisaties doen pogingen interactie met hun achterban te realiseren. Er worden chatrooms geopend en mensen worden actief opgeroepen om hun feedback, vragen, opmerkingen en meningen te delen met de makers. Het is van belang inzicht te bieden op de wijze waarop dit soort interactie geanalyseerd kan worden.

In dit onderzoek staan de reacties die geplaatst zijn onder de video van *NOS op 3* centraal als corpus. Met het oog op het specifieke discours rondom het excuusdilemma op een specifiek deel van het internet, wordt de hoofdvraag als volgt geformuleerd:

Hoe wordt een maatschappelijk discours in de reactiesectie van het YouTube-filmpje 'Het slavernijverleden en het excuusdilemma' van NOS op 3 gevoerd?

Het filmpje is gepubliceerd op 30 juni 2021. De video is door 5,2 K (5.200.000+) gebruikers geliked. 911 gebruikers doen samen 1809 reacties. Dit grote corpus zorgt voor representativiteit en maakt het onderzoek betrouwbaarder en meer valide (Boegie, 2010).

De reacties van dit specifieke filmpje lenen zich goed voor mijn onderzoek, omdat het gaat om een filmpje dat zich zeer specifiek richt op het voor deze scriptie interessante discours omtrent het slavernijverleden en excuusdilemma. De kans dat de reacties zich op hetzelfde onderwerp richten, is dus zeer groot. Ook is het filmpje relatief actueel. Het is nog geen twee jaar geleden gepubliceerd en er wordt nog steeds op het filmpje gereageerd. Daarbij is het filmpje gemaakt door een publieke omroep en beschikbaar op een relatief toegankelijke en algemeen bekende website. Kijkers hebben geen YouTube-account nodig om het filmpje te zien. Kijkers die het filmpje willen liken en/of op het filmpje willen reageren en derhalve deel kunnen nemen aan dit discours, zullen wel moeten inloggen. Het aanmaken van een YouTube-account is gratis en relatief simpel: gebruikers hoeven slechts een naam of pseudoniem, een geboortedatum en een werkend e-mailadres op te geven.

Om een gedegen antwoord te formuleren op mijn hoofdvraag, zal ik eerst systematisch de volgende deelvragen behandelen:

1. *Wanneer zijn de reacties van YouTubegebruikers bij het filmpje geplaatst?*
2. *Hoe worden de reacties van de YouTubegebruikers bij het filmpje geformuleerd?*
3. *Waarop richten de reacties van YouTubegebruikers bij het filmpje zich?*
4. *Welke reacties van YouTubegebruikers zijn het populairst?*

Hoofdstuk 4 – Materiaal en methode

Dit hoofdstuk richt zich op het materiaal dat in mijn onderzoek centraal staat. Vervolgens licht ik toe hoe ik het materiaal aan de hand van twee verschillende methoden analyseer: *distant reading* en *close reading* (Jockers, 2013).

4.1 Filmpje

Het materiaal voor dit onderzoek betreft een verzameling van reacties bij het besproken filmpje van *NOSop3*. Voor de volledigheid is het transcript van het filmpje bijgevoegd in *bijlage 1* en zijn de reacties te vinden in *bijlage 2*. Het gekozen filmpje is gemaakt door *NOS op 3* heeft de titel ‘het slavernijverleden en het excuus-dilemma’. Het geeft informatie over de rol die de Nederlandse staat heeft gespeeld in het slavernijverleden en beschrijft hoe dit verleden doorwerkt in de maatschappij van vandaag. Vervolgens wordt het excuusdilemma toegelicht. De video is informatief van aard en zet de kijker middels verschillende uitgangspunten aan het denken.

In *bijlage 1* is een document opgenomen met extra informatie over de video. Dit document opent met het bijschrift dat bij de YouTubevideo te vinden is. Er volgt een schriftelijke weergave van alle gesproken inhoud van het filmpje. Het bevat de exacte woorden en zinnen die in het filmpje worden gesproken, exclusief eventuele achtergrondgeluiden, versprekingen, pauzes en andere geluidseffecten. Het filmpje wordt gepresenteerd door Bobby Schinkel. Naast Bobby leveren ook andere sprekers een bijdrage. Deze bijdragen staan cursief in het transcript en zijn voorzien van een noot. Onderaan het document geven de noten weer welke uitspraken bij welke sprekers horen.

4.2 Reacties

Vanaf de publicatiedatum 30 juni 2021 tot het moment dat de reacties zijn opgenomen in Excel, zijn er 1809 reacties bij de video geplaatst door 911 verschillende gebruikers. Één groep reacties wordt dubbel weergegeven in het overzicht van YouTube, omdat deze reactie inclusief reacties die hier direct op volgen is vastgezet door de maker *NOSop3*. Deze reacties zijn slechts éénmaal meegenomen in de verdere tellingen van dit onderzoek, omdat ze slechts één keer geplaatst zijn. In het corpus in de bijlage is de dubbeling oranje gekleurd, maar niet verwijderd met het oog op de chronologie waarin de reacties zijn opgenomen. Andere dubbelgeplaatste reacties zijn door de gebruiker herplaatst en zijn derhalve wel dubbel

opgenomen in het corpus. De 1809 reacties die overblijven zijn achtereenvolgens verzameld en gecodeerd in de periode 17 tot en met 21 april 2023. Hierna zijn er nog reacties toegevoegd aan de online discussie, welke ik niet heb toegevoegd aan het corpus.

Meermaals heb ik vergeefse pogingen gedaan contact te krijgen met *NOS op 3* in de hoop dat zij hulp zouden kunnen bieden bij de verzameling van de reacties. Ook IA-tools als Chat-GPT boden geen oplossing bij het verzamelen van de gegevens. De reacties heb ik derhalve allen individueel naar Excel gekopieerd en de gebruikersnamen heb ik overgetypt. Daarna heb ik de overige data handmatig in kolommen geplaatst. In dit hoofdstuk bespreek ik kort wat ik zoal heb geanalyseerd. Voor het overzicht is *tabel 1* bijgevoegd.

Tabel 1: overzicht gebruikers en reacties

Gebruikers	991
Reacties inclusief dubbele vastgezette reeks	1851
Reacties exclusief dubbele vastgezette reeks	1809
R1	675
R2	1134
Likes	6313
Bewerkte reacties	139
Gemiddeld aantal tekens per reactie	264

In *bijlage 2* zijn alle geanalyseerde reacties te vinden. Ik maak onderscheid tussen reacties die direct onder het filmpje zijn geplaatst (R1) en reacties die een reactie zijn op een R1 (R2). Het Exceldocument geeft weer hoe lang geleden de reactie is geplaatst, vanaf medio april 2023 gerekend. In *kolom C* staan gebruikersnamen opgenomen en in *kolom D* de letterlijke reactie. In het geval dat een reactie een emoticon bevat, wordt deze weergegeven met vierkante haken en in hoofdletters de beschrijving van de emoticon (bijvoorbeeld: [EMOTICON HUILEN]). *Kolom E* geeft weer hoeveel tekens de reactie bevat. De kortste reactie bestaat uit één teken, de langste uit 4935. Gemiddeld telt iedere reactie 264 tekens. In *kolom F* en *G* zijn respectievelijk het aantal likes op en het aantal R2 bij de reactie te vinden. *Kolommen H* en *I* geven bijzonderheden weer en *kolom J* geeft aan of het gaat om een directe reactie op het filmpje (R1) of een reactie op een reactie (R2).

Een aantal reacties is na plaatsing bewerkt door de gebruiker. In die gevallen is dit aangegeven in het corpus. Wanneer en waar aanpassingen zijn doorgevoerd, is voor andere gebruikers niet zichtbaar en de aanpassingen kunnen zich dus zowel op de vorm als op de inhoud richten. Uit R2 is af en toe af te leiden dat er reacties zijn verwijderd. In dat geval reageren R2 op gebruikers die niet langer terug te vinden zijn in het corpus. Gebruiker *Abel*

Abel wordt bijvoorbeeld 28 keer genoemd in reacties, maar is zelf niet langer terug te vinden als actieve respondent. Of de reacties zijn verwijderd door de gebruiker zelf of door de kanaalbeheerder *NOSop3*, is niet duidelijk. Ook is het niet te zeggen hoeveel reacties er precies zijn verwijderd.

Hoewel er aan de hand van de accountpagina af en toe een inschatting gemaakt kan worden van het gender, de leeftijd of de nationaliteit van een gebruiker, is de kans dat deze aanname foutief is, groot. In de eerste plaats tonen sommige profielen zeer weinig tot geen persoonlijke informatie. Ten tweede is het zeer eenvoudig om een (of meerdere) YouTube-account(s) aan te maken onder een schuilprofiel. Gebruikersprofielen leiden dus niet tot betrouwbare inzichten en zijn derhalve niet geanalyseerd.¹

4.3 Methode

Het corpus analyseer ik op twee manieren: aan de hand van *distant reading*, een kwantitatieve methode en *close reading*, welke kwalitatief van aard is. Door deze triangulatie versterk ik de betrouwbaarheid van dit onderzoek (Boegie, 2010). Uiteraard zal ik de kwantitatieve en kwalitatieve resultaten aan elkaar koppelen, aangezien de vorm en inhoud van de reacties niet naast elkaar bestaan, maar elkaar versterken.

Aangezien ik het volledige corpus handmatig in Excel heb gezet, is het mogelijk om aan de hand van verschillende filters, zoekfuncties en sorteermogelijkheden statistieken te genereren. Zo kan ik in kaart brengen hoeveel en wanneer reacties zijn geplaatst, hoeveel likes en R2 er per reactie zijn toegekend, welke woorden meer en minder voorkomen, enzovoorts. Jockers (2013) duidt deze vorm van analyse aan met de term *distant reading*. Reacties zijn aan de hand van gekwantificeerde informatie systematisch te categoriseren. Dit stelt mij in staat waardevolle uitspraken doen over de wijze waarop gebruikers hun boodschap overbrengen en welke thema's en woorden veel besproken worden.

Naast het algemene beeld dat *distant reading* schetst, heb ik bij het verwerken van het corpus alle reacties gelezen. Op basis daarvan kan ik de vorm van de reacties classificeren en de inhoud van de reacties in gemeenschappelijke thema's, ideeën of meningen rubriceren. Deze analysevorm wordt aangeduid met de term *close reading* (Jockers, 2013). Het draait hierbij om het bestuderen van de taalkundige aspecten en stilistische keuzes. Zo krijgen ook concepten als figuurlijk taalgebruik, context en sarcasme een plek dit onderzoek. De

¹ Op het moment dat ik respondenten bespreek wiens gender ik redelijkerwijs kan schatten, kies ik voor de voornaamwoorden *hij/hem* of *zij/haar*. Is het gender van de gebruiker een groot vraagteken, dan beschrijf ik de gebruiker met de genderneutrale voornaamwoorden *die/diens*.

gevonden trends wat betreft zowel vorm als inhoud bespreek ik in aparte hoofdstukken en licht ik toe aan de hand van voorbeelden uit het corpus. De reacties met de meeste likes en R2 filter ik uit het corpus om zowel de vorm als inhoud van deze “populaire reacties” op een gedetailleerde wijze te bespreken. *Close reading* en *distant reading* tot inzicht in de sociaal-culturele dynamiek rondom het slavernijverleden. Het kan bijvoorbeeld laten zien welke standpunten worden gedeeld en welke discoursen of narratieven dominant zijn.

Een deel van alle reacties is inhoudelijk lastig te interpreteren, omdat het reacties betreft die uit één of enkele woorden bestaan en/of context missen. Er is bijvoorbeeld op geen manier te achterhalen wat *FishFreddie* precies als “knettergek” ervaart: de inhoud of vorm van het filmpje, de discussie die in de reacties plaatsvindt of specifieke reacties. Ik heb ervoor gekozen deze reacties te behouden en daarmee de volledigheid en representativiteit van het corpus te waarborgen, omdat de reacties wel waarde kunnen hebben voor het kwantitatieve deel van dit onderzoek.

Hoofdstuk 5 – Resultaten distant reading

De methode *distant reading* biedt een aantal kwantitatieve resultaten. In dit hoofdstuk licht ik de belangrijkste inzichten toe wat betreft de tijdslijn van de reacties, de gebruikers, het taalgebruik, onderwerpen die de revue passeren en likes en R2 die bij reacties zijn geplaatst.

5.1 Tijdslijn

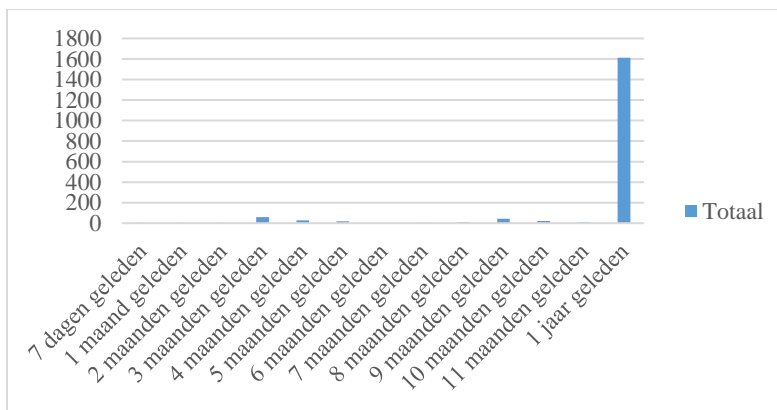
Bij gebrek aan een concrete weergave van de datum van reacties op YouTube, heb ik in het corpus overgenomen hoe lang geleden de reactie is geplaatst. Aangezien het corpus is gewonnen in de periode van 17 tot en met 21 april 2023, corresponderen deze momenten met de data te vinden in *tabel 2*.

Tabel 2: tijdsindicaties

Tijd volgens corpus	(Geschatte) datum reactie
nu	19 april 2023
7 dagen geleden	12 april 2023
1 maand geleden	20 februari - 19 maart 2023
2 maanden geleden	20 januari - 19 februari 2023
3 maanden geleden	20 december 2022 - 19 januari 2023
4 maanden geleden	20 november - 19 december 2022
5 maanden geleden	20 oktober - 19 november 2022
6 maanden geleden	20 september - 19 oktober 2022
7 maanden geleden	20 augustus - 19 september 2022
8 maanden geleden	20 juli - 19 augustus 2022
9 maanden geleden	20 juni - 19 juli 2022
10 maanden geleden	20 mei - 20 juni 2022
11 maanden geleden	20 april - 19 mei 2022
> 1 jaar geleden	19 april 2022 en eerder

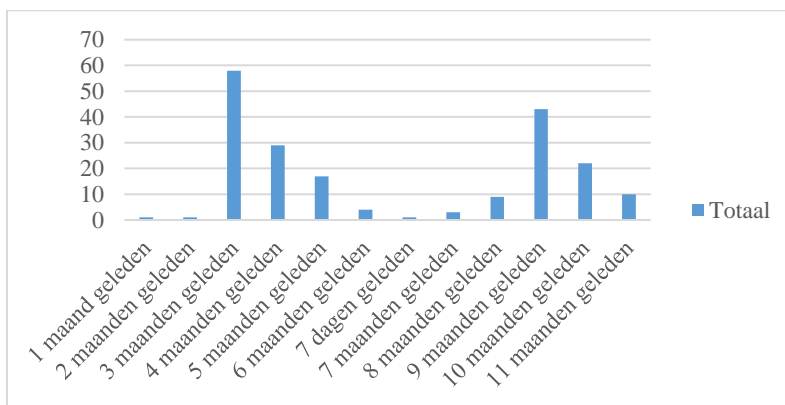
In *tabel 3* is zichtbaar wanneer de reacties zijn geplaatst. Veruit het grootste deel (1611) van de reacties is > 1 jaar geleden geplaatst. Het is niet duidelijk hoe veel langer dan een jaar geleden. Aangezien dit de overgrote meerderheid betreft, wordt het in verband met de schaalverdeling lastig om een tendens in de andere tijdsperiodes te analyseren.

Tabel 3: tijdelijk reacties

Tabel 4 biedt meer duidelijkheid. De reacties die >1 jaar geleden zijn geplaatst, zijn verwijderd uit het overzicht en dat heeft effect op de schaalverdeling.

Tabel 4: tijdelijk reacties <1 jaar geleden

Conclusie

Aan de hand van deze resultaten kan ik antwoord geven op mijn eerste deelvraag: *wanneer zijn de reacties van YouTubegebruikers bij het filmpje geplaatst?*

Het grootste deel (1611) van de reacties is meer dan één jaar geleden geplaatst. In de overgebleven reacties zijn er twee duidelijke pieken zichtbaar. Deze pieken corresponderen volgens tabel 2 met de periodes november-december 2022, de tijd rondom het sinterklaasfeest, en juni-juli 2022, de tijd rondom Ketu Koti. Beide periodes worden getekend door feesten die met het oog op racisme en het slavernijverleden jaarlijks in opspraak komen. Het is dus niet verrassend dat het filmpje van *NOSop3* in deze periodes vaker bekeken wordt en meer mensen rond deze tijd deelnemen aan de discussie.

5.2 Gebruikers

674 van de 1809 reacties werden direct bij de video geplaatst (R1: 37% van het totaal aantal reacties). De overige 1131 reacties (R2: 63% van het totaal aantal reacties) werden geplaatst onder een andere reactie. Gemiddeld gezien levert iedere individuele gebruiker 1,99 reactie. Enkele gebruikers hebben echter een zeer groot aandeel hebben in de discussie en andere gebruikers slechts eenmalig reageren. De actiefste 1% (9 respondenten) zorgen tezamen voor 230 reacties: 12,7% van het volledige corpus (*tabel 5*). Deze respondenten reageren één of enkele keren direct op de video (R1) en reageren vervolgens onder eigen of andermans reacties vaker (R2).

Tabel 5: actiefste respondenten

Gebruikersnaam	R1	R2	Totaal aantal reacties
Barta9342	2	55	57
Vettemuziekjes	0	31	31
LesterBrunt	1	24	25
user-kv8go8pw9q	0	20	20
Marijn7594	3	17	20
Renekuiipers4563	1	19	20
Jennifervan75	4	16	20
YraxZovaldo	0	19	19
NOSop3	2	16	18
<i>Totaal</i>	<i>13</i>	<i>217</i>	<i>230</i>

5.3 Taalgebruik

Tabel 6 geeft aan hoe vaak emoticons en bepaalde woorden voorkomen. Hierbij geef ik een totaaloverzicht en maak ik onderscheid tussen reacties in R1 en R2. Om de aantallen te kunnen vergelijken, geef ik ook percentages weer. Tot slot wordt het aantal likes dat de reacties ontvangen, weergegeven.

De specifieke woorden in *Tabel 6* zijn geselecteerd, omdat het woorden betreffen die in het discours rondom het excuusdilemma veelvoudig worden gebruikt, aangezien zij een groot raakvlak hebben met het onderwerp. De woordbetekenissen kennen *crossvarietaal synonyms* (Allan & Burridge, 2006) die in meerdere of mindere mate sociaal wenselijk zijn om te gebruiken. De woorden hebben dus een zekere subjectiviteit of lading.

Tabel 6: emoticons en crossvarietal synonyms

	Totaal aantal reacties		R1		R2		Likes	Likes / reactie
Totaal	1809		674	37%	1131	63%	6313	3,5
Emoticon	70	3,9%	31	44%	39	56%	59	0,8
'blank'	95	5,3%	48	51%	47	49%	178	1,9
'wit'	66	3,6%	22	33%	44	42%	135	2,0
'donker'	24	1,3%	11	15%	13	54%	37	1,5
'zwart'	70	3,9%	42	60%	28	40%	143	2,0
'neger'	1	0,1%	0	0%	1	100%	0	0,0
'getint'	0		0		0		0	
bevat 'slaaf/slaven'	363	20,1%	144	40%	173	48%	1272	3,5
'tot slaaf gemaakt'	41	2,3%	19	46%	22	54%	72	1,8
'slaaf/slaven'	322	18%	125	52%	151	60%	1200	3,7

De tabel toont dat emoticons in 3,9% van de reacties voorkomen. De reacties met emoticons ontvangen relatief weinig likes (0,8 like per reactie). R2 gebruiken relatief meer emoticons dan R1.

In 66 reacties hanteren gebruikers het woord 'wit', tegenover 95 reacties met het woord 'blank'. Het aantal likes dat de reacties gemiddeld ontvangen, is zeer vergelijkbaar. Mensen met een zwarte huidskleur worden vooral omschreven als 'zwart' (70 reacties) en 'donker' (24 reacties). Het woord 'neger' wordt éénmaal gebruikt. Huidskleuren worden niet beschreven met het woord 'getint'.

Het woord 'slaaf' wordt in 363 verschillende reacties genoemd, waarvan 41 reacties het hebben over 'tot slaaf gemaakten'. Dat houdt in dat 322 reacties het niet over 'tot slaaf gemaakten' maar over 'slaaf' of 'slaven' hebben. De reacties die spreken in termen van 'slaaf' of 'slaven' ontvangen relatief gezien meer likes (3,7 like per reactie) dan de reacties die spreken in termen van 'tot slaaf gemaakt' (1,8 like per reactie).

5.4 Onderwerpen

Sommige thema's werden in de reacties vaker aangehaald en vergeleken met het slavernijverleden. Tabel 7 biedt inzicht. Per thema gebruik ik verschillende woorden als filter. Zo gebruik ik de volgende woorden als zoekterm naar reacties die de Tweede Wereldoorlog aanhalen: *Joden, Joods, wo2, WOII, tweedewereldoorlog, Tweede Wereldoorlog, 2e wereldoorlog, Hitler, holocaust, concentratiekamp, Duitsers*. Één reactie kan meerdere thema's bevatten en overlap in onderstaande aantallen is derhalve aannemelijk.

Tabel 7: thema's waarmee reacties het slavernijverleden in verband brengen

	Totaal aantal reacties	Likes	Likes per reactie
<i>Totaal</i>	1809	6313	3,5
WOII	121 (6,7%)	173 (2,7%)	1,4
WK Qatar	31 (1,7%)	1267 (20,1%)	40,9
Honger/drinkwater/armoede	21 (1,2%)	25 (0,4%)	1,2
Oeigoeren	14 (0,8%)	61 (1,0%)	4,4
Klimaatcrisis	6 (0,3%)	7 (0,1%)	1,2

Tabel 7 toont dat de meest aangehaalde onderwerpen de Tweede Wereldoorlog (6,7% van alle reacties) en het WK in Qatar (1,7%) betreffen. De reacties die toespelingen maken naar de het WK in Qatar en de Oeigoeren ontvangen gemiddeld meer likes dan de reacties die andere onderzochte onderwerpen aanhalen. Beide onderwerpen waren de afgelopen jaren actueel en zeer prangend in het nieuws. Ook komt bij beide onderwerpen het thema 'slavernij' veel aan bod.

Naast andere discoursen halen veel reacties *familiebanden* aan (zie tabel 8). Hiermee doel ik op reacties die beschrijven hoe de familiegeschiedenis van de gebruiker (niet) aansluit op het excuusdilemma. Dit onderwerp komt in relatief veel van de reacties terug (7,7% van alle reacties). De woorden die ik gebruik als zoekterm naar reacties die aanhaken op deze familiebanden betreffen *opa, oma, vader, moeder, (groot)ouders, voorvaderen* en *familie*.

Tabel 8: familiebanden

	Totaal aantal reacties	Likes	Likes per reactie
<i>Totaal</i>	1809	6313	3,5
Familiebanden	139 (7,7%)	175 (2,8%)	1,3

5.5 Likes en R2

Alle reacties samen hebben 6313 likes ontvangen. Dat komt neer op 3,5 like per reactie. In de praktijk is het zo dat enkele reacties een zeer groot aantal likes hebben ontvangen en zijn 1049 reacties door niemand geliked. Evenals bij het aantal actieve gebruikers zorgt een zeer klein percentage van de reacties voor een relatief groot deel van de ontvangen likes (zie tabel 9). De meest gelikte 0,5% van de reacties (9 reacties), faciliteert 2805 (44,4%) van alle likes. Al deze reacties zijn R1.

Tabel 9: reacties met de meeste likes

Gebruikersnaam	Tekst	Likes		Antwoorden	
greenstig9889	Ik denk dat...	623	9,9%	42	2,3%
HarryMaguire69	"And apu...	574	9,1%	10	0,6%
GalinskyFPV	Nou excuses...	453	7,2%	20	1,1%
nebilkebede8269	Misschien...	370	5,9%	18	1,0%
koenzandvliet7092	Ik denk dat...	262	4,2%	42	2,3%
Fabian-hi8xy	Goede video!...	187	3,0%	13	0,7%
CryptonDJ	En vervolgens...	143	2,3%	11	0,6%
jcorput	Excuses is...	99	1,6%	31	1,7%
nosop3	Update 1-7...	94	1,5%	42	2,3%
	9 reacties	2805	44,4%	229	12,7%

In *tabel 10* is op dezelfde manier zichtbaar dat een klein percentage R1 zorgt voor een relatief groot deel van alle R2. De 0,5% van de reacties waarop het meest is gereageerd (9 reacties), faciliteert 15,6% van het totaal aantal R2. Logischerwijs zijn alle bedoelde reacties in *tabel 10* R1, anders hadden er op deze reacties geen R2 kunnen volgen.

Tabel 10: reacties waarop het meest R2 volgen

Gebruikersnaam	Tekst	Likes		Aantal R2	
greenstig9889	Ik denk dat...	623	9,9%	42	2,3%
koenzandvliet7092	Ik denk dat...	262	4,2%	42	2,3%
nosop3	Update 1-7...	94	1,5%	42	2,3%
renekuiipers4563	Altijd bedelen...	1	0,0%	33	1,8%
jcorput	Excuses is...	99	1,6%	31	1,7%
Archatos	6:25 In...	18	0,3%	28	1,5%
lexesco	Pak dan...	53	0,8%	23	1,3%
berend1573	De linkse...	37	0,6%	22	1,2%
GalinskyFPV	Nou excuses...	453	7,2%	20	1,1%
	9 reacties	1640	26,0%	283	15,6%

Er is sprake van een zekere overlap tussen de reacties in *tabel 9* en *tabel 10*. De reacties van *greenstig9889*, *GalinskyFPV*, *koenzandvliet7092*, *jcorput* en *nosop3* staan zowel bij de reacties met het meest ontvangen likes als bij de reacties met de meeste R2. Na samenvoeging van beide categorieën blijven er dus 13 reacties over. Deze reacties betitel ik als *populairst* en

zijn te vinden in *Bijlage 3*. De inhoud van deze reacties wordt in hoofdstuk 6.3 *Populaire reacties* geanalyseerd.

Hoofdstuk 6 – Resultaten close reading

In dit hoofdstuk ga ik verder in op trends in de vorm en de inhoud die zichtbaar worden aan de hand van de methode *close reading*. Vervolgens ga ik over tot een diepere analyse van de populairste reacties.

6.1 Vorm

In deze paragraaf ga ik in op een aantal in het oog springende elementen: de gekozen taal, het schrijfdoel van de reactie, gemaakte fouten, het gebruik van emoticons en taalgebruik. De populairste reacties analyseer ik individueel.

Taal

Aangezien het filmpje van *NOS op 3* een Nederlandstalig filmpje is dat gericht is op een kwestie die speelt op Nederlandse bodem en daarbij gemaakt is door een Nederlandstalige organisatie, is het niet verrassend dat het overgrote deel van de reacties op het filmpje eveneens in het Nederlands is geformuleerd. Geregeld is er sprake van *code switching* (Nortier, 2020), wat duidt op informeel taalgebruik. Zo worden reacties die in de basis Nederlandstalig zijn, aangevuld met anderstalige woorden of woordgroepen uit het Engels, Frans, Spaans, Papiaments of andere talen. Gebruiker *ralfpennekamp6300* geeft ons hiervan een voorbeeld: “(...) Wij lopen toch ook niet meer tegen de duitser te jammeren! Life goes on!!!”.

Een enkele keer is de volledige taaluiting van een gebruiker Engels. Reacties die op deze anderstalige reacties volgen (R2), zijn dan in de meeste gevallen ook in het Engels geformuleerd. Ook dat verbaast niet, aangezien het het doel van de gebruiker van R2 is, begrepen te worden door de gebruiker van R1. Zo plaatst *lm2182* een R1: “How do other european countries that still profit from their colonies (e.g., France) are reacting to this movement of the Dutch? Any information about that?”. Zowel *BLC888* als *BerendNoe* reageren hierop met een volledig Engelstalige R2, terwijl zij in andere reacties volledig Nederlandse uitingen doen. Dit fenomeen sluit aan op het onderzoek van Bailey (2012) dat stelt dat taalgebruikers rekening houden met hun publiek.

Schrijfdoel

Het schrijfdoel van de reacties van de YouTubegebruikers zijn divers. Reacties zijn bijvoorbeeld informatief, activerend of amuserend. Gebruiker *eritv1139* gebruikt taal in diens reactie bijvoorbeeld performatief (Schuerewegen, 2008) en doet hiermee een verzoek: “Misschien kunnen jullie de volgende keer jullie video houden over de president van Eritrea” en *M4RNIX* wil met diens reactie extra informatie inwinnen: “(...) Oprechte vragen. Dus graag alleen oprechte antwoorden”. De trend die verreweg het grootste is, betreft het innemen van een standpunt aan de hand van feiten. Het gros van de reacties hebben dus een opiniërend of informatief karakter.

Fouten

Hoewel sommige reacties volgens de heersende taalnormen zijn opgetekend, bevat een groot deel van de reacties spel-, formuleer- en interpunctiefouten. Deze waarneming sluit aan op het idee dat digitale communicatie een brug vormt tussen mondelinge en schriftelijke communicatie, waarbij gebruikers zeer snel op elkaar reageren en derhalve fouten maken (Crystal, 2001). Interpunctiefouten lijken echter bewust gemaakt te worden door gebruikers. Veelvuldig gebruik van hoofdletters, vraag- of uitroepetekens of een herhaling van één of enkele letters op het moment dat een gebruiker geëmotioneerd schijnt, is eerder regel dan uitzondering. Neem het voorbeeld van *Giovanni2829* met zijn reactie “Het gaat om ERKENNING Jaaaa!!!!”.

Emoticons

Sommige gebruikers plaatsen emoticons in hun reacties welke de uitingen kleuren of nuanceren (Derks et al., 2008) (Manganari, 2021). Zo worden er in de onderzochte reacties-1 velerlei smileys ingezet om de lezer te tonen dat de content van *NOS op 3* als bespottelijk, verdrietig of opruiend wordt ervaren. Emoticons in R2 tonen (on)begrip voor R1. Neem als voorbeeld R2 van *marcoverzee*: ‘Dit is heel fout, maar wel erg grappig [EMOTICON HUILEN LACHEN]’. Hieruit kan ik concluderen dat *marcoverzee* R1 belachelijk vindt. Naast de steun die een reactie kan nuanceren wat betreft de gevoelsuiting van de gebruiker, zijn er ook emoticons die een functie hebben voor de inhoud van de taaluiting. Zo worden er woorden vervangen door emoticons: vlaggetjes worden gebruikt om nationaliteiten aan te duiden en handboeitjes laten zien dat er wordt gesproken over gevangenschap of dwang, zonder die woorden daadwerkelijk te gebruiken. Ook de reactie van *martijnderover1111* spreekt boekdelen: ‘Vroeger was t beter [EMOTICON 100]’. Met zijn emoticongebruik doelt hij op “100%”, oftewel “ik weet het zeker”.

Taalgebruik

Naast emoticons geven gebruikers hun reacties ook kleur met een scala aan versterkingen, figuurlijk taalgebruik, krachttermen en connotaties. Ook wat dit principe betreft geldt dat er een grote verscheidenheid bestaat tussen de verschillende gebruikers en reacties: sommige gebruikers reageren zeer formeel en diplomatiek op elkaar, terwijl anderen aanvallend reageren en hierbij scheldwoorden gebruiken. *Neila484* reageert bijvoorbeeld met “Belachelijke kutzooi, ‘s ff zien waar we weer geld mee los kunnen krijgen!”. De scheldwoorden komen vooral in R2 veel naar voren, op het moment dat de gebruiker een persoonlijke aanval inzet jegens de gebruiker van R1. Citron (2014) betoogt dat het anonieme karakter van de reacties ruimte geeft aan dit soort taalgebruik.

Een voor dit discours relevant punt betreft het gebruik van woorden om tot slaaf gemaakten en specifieke huidskleuren te beschrijven. *Tabel 6* liet al zien dat er een groep gebruikers bestaat dat een sociaal wenselijk *orthophemism* of *euphemism* kiest (Alan & Burridge, 2006), maar dat de groep die kiest voor *dysphemisms* als ‘slaaf’ en ‘blank’ groter is. Een uitzondering betreft het omschrijven van mensen met een zwarte huidskleur. Veruit het grootste deel van de gebruikers duidt die huidskleur aan met het *orthophemism* ‘zwart’.

Conclusie

Door de resultaten uit het hoofdstuk *distant reading* met die van *close reading* te combineren, kan ik waardevolle uitspraken doen over de wijze waarop de taaluitingen door gebruikers worden gedaan. Ik kan conclusies trekken over de vorm van de taaluitingen en daarmee antwoord geven op deelvraag 2: *hoe worden de reacties van de YouTubegebruikers bij het filmpje geformuleerd?*

Bijna alle taaluitingen zijn Nederlandstalig. Gebruikers maken gebruik van *code switching*, emoticons en ook maken ze veelvuldig spel-, formuleer en interpunctiefouten. Gebruikers doen uitingen met *dysphemisms* en *orthophemisms* en ook bevatten hun taaluitingen versterkingen. Al deze waarnemingen duiden op informeel taalgebruik en steunen het idee dat digitale communicatie zoals de taaluitingen op dit platform een brug vormt tussen mondelinge en schriftelijke communicatie. De reacties hebben diverse karakters. De meeste reacties zijn opiniërend en/of informerend geformuleerd.

6.2 Inhoud

Veel van de reacties zijn kort en delen in slechts één of enkele zinnen de mening van de gebruiker. Andere reacties voeren bij een bepaald standpunt echter meerdere sterke en minder sterke argumenten en drogredenen aan. De inhoud van de reacties is evenals de vorm divers. Dat principe sluit aan bij de theorieën van Erll (2011) en Koselleck (2004), welke onderstrepen dat verschillende groepen het verleden allen anders ervaren, geschiedenis op hun eigen manier doorgeven en zo diversiteit in historisch narratief bewerkstelligen. Toch worden er zekere lijnen zichtbaar, welke ik in dit hoofdstuk zal toelichten.

Het grote thema in de reacties betreft uiteraard de discussie of excuses wel of niet wenselijk zijn. Het overgrote deel van de reacties is tegen het aanbieden van excuses. Veruit de meeste gebruikers geven aan dat er in het verleden inderdaad fouten zijn gemaakt, maar dat het maken van excuses geen wenselijke optie is. Reicher et al. (1995) geven aan dat de anonimiteit van het medium tot deze eensgezindheid kan leiden. Hier tegenover staan mensen die vóór het maken van excuses zijn. Een laatste groep stelt zich wat gematigder op met de gedachte ‘baat het niet dan schaadt het niet’. Deze groep ziet niet in hoe excuses gaan helpen, maar zij betogen dat de Nederlandse staat er geen hinder aan ondervindt om excuses te maken. Als het voor sommige groeperingen dermate belangrijk schijnt te zijn, moet de staat er maar gewoon aan geloven. *Gaminguardians1142* geeft een voorbeeld van een dergelijke reactie: “Hoe moeilijk kan het zijn om te zeggen "sorry" dan ben je klaar like geen gezeik meer”.

Gebruikers baseren hun reactie op verschillende zaken. In deze paragraaf beschrijf ik negen concepten die prominent terugkomen in de reacties. De eerste vijf zijn betogend van karakter en beargumenteren waarom excuses dan wel niet wenselijk zijn: *schuldvraag*, *wijzen*, *verantwoordelijkheid*, *emotionele waarde excuses*, *materiële gevolgen excuses*. De overige reacties betreffen uitspraken die in mindere mate gericht zijn op het excuusdilemma zelf: er wordt niet actief beargumenteerd. Ik label deze concepten als volgt: *waardeoordeel filmpje*, *andere actuele discoursen*, *(gebrek aan) aandacht* en *persoonlijke betrokkenheid*. Uiteraard vallen sommige reacties buiten de boot wat betreft deze indeling en ook zijn er reacties die meerdere concepten aansnijden.

Betogend van karakter

Schuldvraag

Het eerste concept dat ik label, betreft de groep reacties die zich richt op een concrete

schuldvraag: hebben de vroegere Nederlandse handelaren die land, grondstoffen en mensen claimden blaam, of was de tijdsgeest dusdanig anders dat zij niet verantwoordelijk gehouden konden worden voor hun daden?

Ter illustratie: gebruiker *arrowfire9905* geeft aan dat hij van mening is dat schuld niet aanwezig is, omdat de manier van werken destijds als normaal werd gezien: “Dit is altijd zulke onzin. Destijds was het gewoon normaal maarja, tussen 7,33-8,06 zie je het probleem en dat is in de portemonnee”.² Ook gebruiker *franckvanamstel8417* vindt dat er geen sprake is van schuld, omdat de tijdsgeest andere normen en waarden voorschreef: “(...) Had NL niet moeten meewerken aan het transport en het verhandelen? Met de kennis van nu: ja, natuurlijk niet. Maar kun je NL aanrekenen dat er destijds een markt van vraag en aanbod van tot slaaf gemaakten was? Dat lijkt me wat erg ver gaan (...)”. Deze reacties richten zich op *translation* van historisch narratief en het flexibele collectieve geheugen (Rigney, 2015). Het merendeel van de reacties die zich op de schuldvraag richt, betoogt dat de veranderende tijdsgeest de erkenning van de *historical wounds* (Assmann, 2015) overbodig maakt.

Wijzen

Deze categorie reacties sluit nauw aan op de hiervoor genoemde categorie *schuldvraag*, maar kijkt niet louter naar de aanpak van de vroegere Nederlandse handelaren. Deze categorie vergelijkt de acties van de Nederlandse handelaren met die van andere groeperingen. *Tabel 7* maakte reeds duidelijk hoe vaak gebruikers de gruwelen van de Tweede Wereldoorlog benadrukt. Reacties geven aan dat slavernij tijdloos en van alle volkeren is en dat de Nederlandse staat dus zeker niet de enige is die excuses zou moeten aanbieden. Er wordt dus gewezen naar andere groeperingen: *als wij, dan eerst of ook jij*. In de argumentatieleer wordt dit verschijnsel ook wel aangeduid als *tu quoque* of *jij-bak*: een specifieke vorm van de drogreden *persoonlijke aanval*.

Gebruiker *kloothommel8327* wijst naar tal van schuldige volken: “Ik wil dan ook excuses van Duitsland vanwege de bezetting. Van Frankrijk wegens de Tachtigjarige Oorlog. Excuses van de moslims van de slavernij van het Europese volk door het Ottomaanse rijk”. *Ryhindor* wijst ook, maar doet dit op een heel andere manier: “In Noord Korea dien je ook je excuses eeuwig aan te bieden als je voorouders Zuid waren. (Uiteraard moet nageslacht daar nog voor veel meer enge socialistische troep bestraft worden)”. Deze gebruiker geeft aan hoe

² *Noot*: met 7,33-8,06 richt gebruiker *arrowfire9905* zich op een specifiek deel van het filmpje, waarin Cheryl Powel zich uitsprekt over de scheve verhoudingen die tussen bevolkingsgroepen is ontstaan door het slavernijverleden. Volgens Powel is een excuus een toekomstgericht teken dat laat zien dat er gekeken kan worden naar manieren om die verhoudingen recht te trekken.

anderen reeds excuses aanbieden en een goed voorbeeld is. *Ryhindor* betreft echter een uitzondering: de meeste van de reacties binnen dit concept zien het feit dat er door andere volkeren, naties of organisaties ook fouten zijn of worden gemaakt als een argument om géén excuus aan te bieden.

Verantwoordelijkheid

In deze categorie zijn de reacties het erover eens dat er fouten zijn gemaakt in de geschiedenis en dat er wat dat betreft dus blaam getroffen werd. Zo onderscheidt deze groep reacties zich van de reacties in de groep *schuldvraag*. De discussie die zich onder deze noemer uitvouwt, richt zich op de vraag of zij die leven in het heden verantwoordelijk gehouden kunnen worden voor de acties die in het verleden door anderen zijn begaan. Ook laten deze reacties zien dat het concept ‘het collectief’ dat Rutte in zijn speech aanspreekt, door het gros van de gebruikers niet begrepen wordt. Ze zien het excuus als een persoonlijke spijtbetuiging en gaan voorbij aan het feit dat Rutte niet namens zichzelf, maar namens de staat spreekt.

Er zijn gebruikers die duidelijk uiten dat ze vinden dat die verantwoordelijkheid niet ligt bij de burger van vandaag. Zie bijvoorbeeld de reactie van *sembijl2273*: “Het is allemaal erg hoor dat slavernij verleden, maar ik ga niet mijn excuses aanbieden voor iets wat ik niet heb gedaan”. De verbeelde gemeenschap heeft banden met het verleden, maar gebruikers als *sembijl2273* lijken niet met *vergangenheitsbewältigung* bezig te zijn. Ze zoeken niet naar een manier om het verleden te verwerken, omdat ze zich hier niet verbonden mee of verantwoordelijk voor voelen. Een andere groep gebruikers spreekt juist over het belang van het nemen van verantwoordelijkheid. Zie de reactie van *6zeekoe9*: “Excuses bied je namens iemand of iets, in dit geval de regering. De regering was er toen al wel. (...) Rutte zou dus geen excuses aanbieden namens jou, mij, of zichzelf, maar namens de Nederlandse regering”. Dit soort reacties richt zich veel duidelijker op het collectief van de Nederlandse staat en de verantwoordelijkheid die dat collectief met zich meeneemt.

Emotionele waarde excuses

De volgende groep reacties erkent eveneens dat er fouten zijn gemaakt, maar bediscussieert de toegevoegde waarde van excuses. De ene groep betoogt dat excuses het begin vormen van de erkenning van het toegebrachte leed en daarmee de verwerking van dat lijden. De discussie die de gebruikers rondom dit concept voeren, sluit aan op de in *hoofdstuk 3* besproken theorie van Assmann (2015) betreffende *historical wounds*.

De reactie van *jaquesvanderlinden3094* sluit aan op Assmanns theorie en daarbij op het *voluntarisme* van Renan: “(...) met andere woorden: excuses zijn nodig om een andere

zienswijze aan te geven en van daaruit ander handelen te maken. Voor de gezamenlijke toekomst”. Gebruikers die soortgelijke reacties plaatsen, zijn zich bewust van de helende werking die erkenning en excuses kunnen hebben op *historical wounds* (Assmann, 2015). De andere groep geeft juist aan niet in te zien hoe woorden bij kunnen dragen aan een verbetering van de vroegere of hedendaagse situatie. *marcelsijderstroom2822* geeft dat in zijn reactie bondig aan: “We hebben er niks aan”. Deze gebruikers lijken niet bereid het collectieve geheugen middels een publieke spijtbetuiging te nuanceren.

Materiële gevolgen excuses

Dan de reacties die zich richten op de materiële gevolgen die de excuses teweeg zouden brengen. In deze reacties gaat het vooral om koloniaal gewin en herstelbetalingen. Ook wat die groep betreft bestaat er onenigheid: de één is voorstander van herstelbetalingen en het teruggeven van schatten, de ander is hier fel op tegen. Aangezien de materiële gevolgen in het excuusdilemma zelf niet aan de orde zijn (immers: het gaat om de wenselijkheid van het aanbieden van de excuses), zouden argumenten rond dit concept aangewezen kunnen worden als drogreden *hellend vlak*.

Een deel van de gebruikers is van mening dat de excuses geen materiële zaken tot gevolg hebben, zoals gebruiker *adol8315*: “Mensen willen gewoon geld zien daarom halen ze dit weer naar boven, het is geweest en gebeurd je hebt nu niks aan een sorry, een herdenking is wel goed dat is wat anders dan een sorry”. Veel gebruikers zijn het echter niet met *adol8315* eens en vinden herstelbetalingen en teruggave van schatten wel degelijk wenselijk. Zo reageert gebruiker *jeanbevilacqua470* “Excuses???? Betalen moeten ze. BETALEN TOT DIE HOLLANDSE KOLONISTEN ZO ARM ALS EEN KERKRAT ZIJN (...)”.

Zonder inhoudelijke argumentatie

Waardeoordeel filmpje

Deze reacties leveren zelf geen inhoudelijk nieuwe bijdrage aan de discussie, maar wel een duidelijk waardeoordeel geven over het filmpje van *NOS op 3*. Sommige van deze reacties beperken zich met het complimenteren van de vorm, andere reacties zijn zeer negatief of sarcastisch en hebben veel weg van een persoonlijke aanval.

Noni.joseph4008 reageert met: “Ik vind de man die dit vertelt echt geweldig hij heeft een fijne stem om naar te luisteren!”. Gebruiker *imacat99* reageert met “topfilmpjes maken jullie altijd! :)”. Ik veronderstel hier dat *imacat99* het eens is met de inhoud van het filmpje én de manier waarop de boodschap gedeeld wordt. Heel anders luidt de reactie van *lordwallie24*:

“Over slavernij gesproken de publieke omroep begint op een communistische zender te lijken”.

Andere actuele discoursen

Deze groep reacties prioriteert andere zaken boven het excuusdilemma dat in het filmpje van *NOS op 3* uiteen wordt gezet. Het gaat in deze reacties niet over het slavernijverleden van de Nederlandse staat, maar bijvoorbeeld over de positie van Rusland of milieuproblematiek. De meeste van deze reacties lijken het excuusdilemma met deze andere, ‘prangendere’ zaken te bagatelliseren. Deze reacties getuigen van een bewustzijn van een collectieve gemeenschap, maar zijn meer gericht op de toekomst dan het verleden. *Tabel 7* laat zien welke andere discoursen veelvuldig de revue passeren.

Een voorbeeld betreft de reactie van *MS10000123*: “Dan wil ik wel excuses van de Nederlandse staat voor het ervoor zorgen dat Nederland zo vol is dat er nauwelijks meer een huis te krijgen is. En voor het rigide schoolsysteem waardoor andersdenkenden moeilijk aan de bak komen”. Sommige van de reacties zijn algemener van aard en geven slechts aan dat de politieke focus moet liggen op problematieken van vandaag, zonder een specifiek onderwerp te noemen. Zo reageert *martindelis3986*: “je kan je ook gewoon lekker bezig houden met de problemen van nu in plaats van problemen van vroeger. het is niet echt dat er nog mensen zijn van die tijd”. Deze reactie laat zien dat *martindelis3986* niet inziet dat een *historical wound* generaties lang kan doorwerken, met alle gevolgen van dien.

Sommige van de reacties in deze categorie brengen de actuelere kwestie niet ter ore om het slavernijverleden te bagatelliseren, maar om het te vergelijken het met zaken die spelen in de tegenwoordige tijd: de wijze waarop de Oeigoeren in China behandeld worden of de werkomstandigheden die arbeiders voor het WK in Qatar moeten doorstaan.

(Gebrek aan) aandacht

Het volgende concept richt zich op het belang om de zaken die uiteengezet worden in het filmpje in op een consequentere wijze onder de aandacht te brengen. Gebruikers beklagen zich over het feit dat er in schoolboeken nog altijd te weinig aandacht is voor het slavernijverleden of dat er juist te veel tijd en energie aan de discussie rondom slavernij wordt gestoken.

Hmocreations1120 reageert met: “Goede uitleg; deze geschiedenis nooit op school gehad. Alleen dat de slavernij in 1863 werd afgeschaft. Meer niet”. *Koekelmetperen* toont hoe het delen van informatie ook buiten de schoolomgeving een oplossing kan vormen: “Geen straten van naam veranderen en beelden weghalen, Wel een bordje erbij hangen onder de

straatnaam met uitleg wat er slecht aan was. Zo leert iedereen ervan”. Gebruikers die op deze wijze reageren, lijken zich bewust te zijn van een veranderend historisch narratief en erkent dat de wijze waarop multiperspectiviteit kan zorgen voor een completer historisch bewustzijn (Erll, 2010).

Een laatste groep gebruikers vindt de aandacht die er voor het excuusdilemma is juist te veel van het goede. *Peakyblinders510* reageert bijvoorbeeld met “Zo moe wordt je ervan.. leef”.

Persoonlijke betrokkenheid

Het laatste concept betreft de persoonlijke betrokkenheid die de gebruikers benoemen. Deze groep is in twee kampen op te delen. Het eerste kamp betreft de reacties die daadwerkelijk het verleden van familie benoemen en de geschiedenis van bloedverwanten dus gebruiken bij de argumentatie (zie ook *tabel 8*).

Een voorbeeld is *Bekeerling_Wendie1733* met haar reactie “Ik ga me excuus niet aanbieden. Ik zelf heb geen slaven gehad en mijn voorouders ook niet. Alleen de rijke adellijke mensen van toen hadden slaven. Nou... Ik heb geen adellijke afkomst. Mijn voorouders waren allemaal arme boeren die geneens geld hadden om een slaaf te kopen dus ik ga me hier niet schuldig over voelen. Ik heb namelijk niks fout gedaan”. Deze reactie sluit duidelijk aan bij de groep die aangeeft geen verantwoordelijkheid te ervaren voor het collectieve verleden van de Nederlandse staat.

De tweede groep beschrijft hoe gebruikers zelf last hebben van het leed dat in de tijd van de slavernij is voltrokken. Hoewel de reacties van deze gebruikers gestoeld zijn op de familiebanden die zij hebben, noemen ze deze niet expliciet en praten ze dus uit de eigen ervaring. Zo reageert *munamohamed3971* met Niet als je door die verleden nog steeds (Systematisch) gediscrimineerd wordt”. Dit soort reacties koppelen hun individuele betrokkenheid en daarmee de *historical wounds* (Assmann, 2015) die doorwerken in hun persoonlijke situatie aan de verantwoordelijkheid van het collectief.

Conclusie

De toepassing van de methode *close reading* biedt mij de mogelijkheid inhoudelijke thema's die bij de reacties voorbijkomen systematisch in kaart te brengen. Met de resultaten ben ik in staat een onderbouwd antwoord te formuleren op deelvraag 3: *waarop richten de reacties van YouTubegebruikers bij het filmpje zich?*

Het overkoepelende thema van de reacties betrof de wenselijkheid van de excuses. In de meerderheid van de reacties worden gemaakte fouten erkend, maar is men desalniettemin tegen het maken van excuses. Andere reacties pleiten vóór excuses of kiezen geen expliciete kant. In de reacties beargumenteren de gebruikers de wenselijkheid van excuses aan de hand van het stellen van een *schuldvraag*. Ook *wijzen* gebruikers naar fouten van andere naties, stellen ze de vraag of de *verantwoordelijkheid* van het verleden in het heden ligt en bespreken ze de *emotionele waarde* en *materiële gevolgen* van excuses. Andere reacties geven een *waardeoordeel* aan het *filmpje*, brengen *actuele discoursen* en het (*gebrek aan*) *aandacht* voor het slavernijverleden ter sprake en richten zich op *persoonlijke betrokkenheid*. Veel van de reacties bespreken een combinatie van argumenten c.q. concepten en er wordt zeer veel gebruik gemaakt van persoonlijke aanvallen en andere drogredeneringen.

6.3 Populaire reacties

In deze paragraaf analyseer ik zowel de vorm als de inhoud van de populairste reacties (zie *tabel 9* en *10*) op kwalitatieve wijze. Het gaat om de reacties die de meeste likes en/of reacties hebben gekregen. Ik bespreek de reacties eerst individueel in de volgorde waarop zij zichtbaar zijn op het moment dat de reacties worden gesorteerd aan de hand van het door YouTube beschikbaar gestelde filter ‘Nieuwste eerst’. De reactie van *NOSop3* blijft dan nog steeds bovenaan staan, omdat deze door de kanaalbeheerder is vastgezet. Bij het analyseren van de reacties is het essentieel te beseffen dat YouTube een optie heeft om reacties te selecteren op twee manieren: chronologie en populariteit. Nieuwe en populaire reacties zijn derhalve zichtbaarder voor gebruikers en de kans is groot dat deze reacties dus meer likes en R2 ontvangen. Wat betreft de populaire reacties ontstaat er dus een vicieuze cirkel: hoe populairder de reactie, hoe groter de kans op R2 of likes, hoe populairder de reactie wordt. Dit toont zich in het feit dat sommige populaire reacties zowel wat betreft vorm als inhoud grote gelijkenissen tonen met andere reacties die geen likes en R2 hebben ontvangen. Hoewel de populariteit kwantificeerbaar is, lijkt de selectie dus toch vrij arbitrair. Na de algemene observatie van de populairste reacties volgt een individuele analyse.

Algemeen

Een algemeen opvallend punt betreft de discrepantie tussen de toon van de algemene reacties en de reacties die als populair zijn bestempeld. De 1852 reacties stonden zoals gezegd over het algemeen erg negatief tegenover de wenselijkheid van de excuses. Deze trend is bij de

populaire reacties stukken minder zichtbaar: de dertien reacties zijn veel gematigder van aard. Slechts twee van de gebruikers spreken zich openlijk uit tegen de excuses: *renekuipers4563* en *berend1573*. Alleen *lexesco* is duidelijk vóór het maken van excuses. De rest van deze populaire reacties oordelen überhaupt niet over de kwestie of wegen voor- en nadelen aan elkaar af zonder een duidelijke voorkeur uit te spreken.

Aangezien ‘liken’ wordt gezien als het waarderen van een bepaalde reactie (Kalsnes, 2016) en juist de ‘populaire reacties’ van *renekuipers4563* en *berend1573* in vergelijking tot de andere reacties in deze categorie erg weinig reacties hebben ontvangen, kan er geconcludeerd worden dat de gebruikers die het discours binnen de reactiesectie volgen en likes uitdelen het eens zijn met de reacties die meer gematigd of zelfs voorstander zijn van de excuses. De gebruikers die liken lijken dus veel gematigdere meningen te uiten dan de gebruikers die zich actief mengen in de discussie door te reageren.

Individueel

Na het algemene beeld dat ik in voorgaande paragraaf heb geschetst, volgt een individuele analyse.

Tabel 10: reactie NOSop3

Datum	Gebruikersnaam	Likes	Antwoorden	Bijzonderheden	Aantal tekens	R
1 jaar geleden	nosop3	94	42	vastgezet	119	R1
Update 1-7: Burgemeester Halsema van Amsterdam heeft inderdaad excuses aangeboden voor de rol in het slavernijverleden.						

De reactie van *NOSop3* (zie *tabel 10*) is vastgezet. Dat houdt in dat deze reactie altijd een voorkeurspositie heeft en als eerste wordt getoond, onafhankelijk van de wijze waarop een gebruiker de reacties wenst te filteren. De reactie is 94 keer geliked en dat maakt dat de reactie tot de meest gelikete reacties hoort. Ook zijn er bij de reactie 42 reacties door andere gebruikers (R2) geplaatst: het is samen met twee andere reacties de reactie met de meeste R2. De taaluiting betreft een informatieve mededeling en die aard is concreet opgenomen in de reactie met het woord “Update”. Het taalgebruik van de reactie is formeel. Burgemeester Halsema wordt met titel en achternaam aangesproken en ook benoemt de reactie dat zij de burgemeester is van Amsterdam. Het YouTube-account van *NOSop3* betreft een zakelijk account, wat het formelere karakter van de taaluitingen van dit account verklaart. Zoals gezegd betreft de reactie van *NOSop3* een informatieve mededeling.

Tabel 11: reactie *CryptonDJ*

Datum	Gebruikersnaam	Likes	Antwoorden	Bijzonderheden	Aantal tekens	R
1 jaar geleden	CryptonDJ	143	11		41	R1
En vervolgens lekker voetballen in Qatar.						

De reactie van *CryptonDJ* (zie tabel 11) heeft 143 likes ontvangen en is daarmee erg populair. Slechts 11 gebruikers reageren op de reactie van *CryptonDJ*, wat relatief gezien niet veel is. De zeer korte reactie betreft een grammaticaal incorrecte hoofdzin, want de reactie mist een persoonsvorm. Ook lijkt de reactie sarcastisch van aard. In zijn reactie verwijst *CryptonDJ* niet naar de geschiedenis van het slavernijverleden, maar naar een actueel discours: het uitbuiten van werknemers in Qatar die werkzaam waren voor het WK dat in november 2022 startte. Media berichtte tijdens de voorbereiding van het WK over de dwangarbeid die plaatsvond om de nodige stadions te realiseren. In zijn opmerking richt *CryptonDJ* de lezer daarbij op de hypocrisie van de Nederlandse staat: terwijl er gedebatteerd wordt over te maken excuses voor vroegere wandaden, doen we te weinig tegen de wandaden in de actualiteit. *CryptonDJ* spreekt zijn afkeur af, maar hij geeft niet aan of excuses voor het slavernijverleden naar zijn mening wel of niet wenselijk zijn.

Tabel 12: reactie *Archatos*

Datum	Gebruikersnaam	Likes	Antwoorden	Bijzonderheden	Aantal tekens	R
1 jaar geleden	Archatos	18	28	Reactie op specifiek deel (6:52)	836	R1
6:52 "In Nederland is veel meer gebeurd wat nu niet meer zou kunnen en je zou dan in theorie voor talloze dingen excuses kunnen gaan maken." Is dat niet ook precies hét probleem waar het eigenlijk in talloze onderwerpen om draait? We hebben op talloze plekken in de wereld leed veroorzaakt zonder daar excuses voor te maken. En dat is lang niet allemaal honderden jaren geleden. Denk bijvoorbeeld ook eens aan de politionele acties van amper 75 jaar geleden of de bombardementen op Irak en Syrië van 2014/2015 waarbij wij maar geen verantwoordelijkheid willen nemen voor het burgerleed dat door ons toedoen is aangedaan? Moeten de slachtoffers, nabestaanden en hun nazaten ook 150 jaar wachten op een door juristen uitgekauwde halfslachtige spijtbetuiging? Of gaan we gewoon eens daadwerkelijk zo fatsoenlijk doen als we zeggen te zijn?						

Het aantal likes dat *Archatos* voor diens opmerking ontvangt, is niet bijzonder hoog (18). Wel zijn veel R2 bij de reactie geplaatst. *Archatos* opent diens reactie met een specifiek moment in het filmpje en de tekst die op dat moment uitgesproken wordt. Daarmee maakt die direct duidelijk waarop de reactie doelt. In de reactie stelt *Archatos* meerdere retorische vragen. Het lijkt alsof hij lezers hiermee een bepaalde richting op wil duwen. In de reactie staan andere discourses centraal: *Archatos* richt de lezer op recentere momenten in de geschiedenis waar leed is veroorzaakt zonder dat daar excuses bij kwam kijken. De reactie sluit daarnaast aan op

het concept ‘verantwoordelijkheid’ door de lezer te richten op wenselijk fatsoenlijke gedrag. Hiermee impliceert *Archatos* dat er op dit moment niet fatsoenlijk gehandeld wordt. *Archatos* spreekt zich niet concreet uit over zijn standpunt wat betreft het maken van excuses. Uit de reactie van *Archatos* blijkt dat die vindt dat het anders moet, maar of dat ‘anders’ gericht is op het maken van excuses of het handelen in de toekomst, kan ik niet opmaken.

Tabel 13: reactie *renekuipers4563*

Datum	Gebruikersnaam	Likes	Antwoorden	Bijzonderheden	Aantal tekens	R
1 jaar geleden	renekuipers4563	1	33		150	R1
Altijd bedelen .om geld Zolang geleden ..nu..Ik heb deze mensen niks aangedaan...kijk in het heden .de december moorden .Deze mensen leven in luxe ..						

Met slechts 1 like toont *renekuipers4563* zich niet erg geliefd. Wel volgen er op zijn reactie veel R2: 33 stuks. Benoemd moet worden dat 19 van die R2 van *renekuipers4563* zelf vandaan komen. Hij voert een online dialoog met *barta4363*. De reactie oogt niet formeel. Er worden veel fouten gemaakt in spelling en interpunctie. De gebruikte woorden als “altijd bedelen” en “luxe” hebben een zeer subjectief karakter. In zijn reactie richt *renekuipers4563* zich op de onwenselijkheid van materiële gevolgen die excuses zouden kunnen hebben (herstelbetalingen). Daarnaast richt hij zich op het feit dat hij geen verantwoordelijkheid draagt voor het slavernijverleden. Tot slot haalt hij een ander actueel discours aan: de decembermoorden.

Tabel 14: reactie *GalinskyFPV*

Datum	Gebruikersnaam	Likes	Antwoorden	Bijzonderheden	Aantal tekens	R
1 jaar geleden	GalinskyFPV	453	20		192	R1
Nou excuses aanbieden en dan met z'n allen naar qatar. Dat is wat ik denk dat er gaat gebeuren. Een zeer zure realiteit waarbij het belangrijker is om oprecht te lijken dan om oprecht te zijn.						

De reactie in *tabel 14* is zeer vaak geliked: 453 keer. Ook zijn er relatief vele reacties (20) bij de opmerking van *GalinskyFPV* geplaatst. In diens taaluiting maakt *GalinskyFPV* wat kleine taalfoutjes. Ook is het woordgebruik geladen: *GalinskyFPV* spreekt over een “zure realiteit” en formuleert in diens reactie duidelijk dat het om een mening gaat met de woorden “ik denk”. In zijn reactie gaat *GalinskyFPV* evenals *CryptonDJ* in op een andere actueel heikel punt: het WK in Qatar. De reactie lijkt beschuldigend van karakter. De beschuldigde is de Nederlandse staat, welke volgens deze gebruiker hypocriet handelt. Hoewel *GalinskyFPV*

duidelijk niet te spreken is over de manier van handelen van de Nederlandse staat, geeft die niet aan of er excuses moeten volgen of er in de toekomst anders gehandeld moet worden.

Tabel 15: reactie Jcorput

Datum	Gebruikersnaam	Likes	Antwoorden	Bijzonderheden	Aantal tekens	R
1 jaar geleden	Jcorput	99	31		728	R1
Excuses is goed, maar zeker geen compensatie, het geld ging om te beginnen naar een selecte groep in de Nederlandse samenleving, kijkende naar de leefomstandigheden van de Nederlandse arbeider (boer, in het veen, in fabrieken, kinderarbeid, mijnbouw in Limburg, 16 uren werkdag etc...) waren veel mensen in die tijd ook zeker niet goed af. En wist de gemiddelde Nederlander niet eens wat er gebeurde buiten het eigen dorp, laat staan over de eigen landgrenzen heen. En wat ze wel wisten kwam natuurlijk van de hogere hand via staats-propoganda. De samenleving voor de 19e eeuw was gewoon zwaar scheef in de wereld. Het is vooral belangrijk dat we als samenleving erkennen dat er misstanden zijn geweest en deze niet weer herhalen.						

De reactie van *Jcorput* heeft 99 likes ontvangen en bij de reactie zijn maar liefst 31 reacties geplaatst. De reactie bevat formuleerfouten en gebruikt woorden die zeer subjectief van aard zijn. Hij heeft het over “propaganda” en een samenleving die “zwaar scheef” was. *Jcorput* opent zijn reactie door aan te geven dat hij vóór het aanbieden van excuses is. Direct hierna spreekt hij zich uit over de materiële gevolgen van excuses: die zijn volgens hem niet wenselijk. Vervolgens staat de schuldvraag centraal in zijn reactie. *Jcorput* stelt dat er in het verleden andere gebruiken bestonden. Hij sluit af met wat voor hem een wenselijke uitkomst zou zijn: excuses aanbieden met het oog op het voorkomen van soortgelijke situaties in de toekomst.

Tabel 16: reactie greenstig9889

Datum	Gebruikersnaam	Likes	Antwoorden	Bijzonderheden	Aantal tekens	R
1 jaar geleden	greenstig9889	623	42		647	R1
Ik denk dat excuses vooral erg leeg zijn als we niet meer willen doen om slavernij in het heden aan te pakken. We gaan (?) voetballen in Qatar, we kopen kleding voor prijzen die niet kunnen zonder personeel fatsoenlijk te betalen, om maar wat voorbeelden te noemen. Overigens vind ik dat een financiële vergoeding hier niet op z'n plaats is, wie ga je dan vergoeden, en hoeveel? aan de ene kant doe je er de daadwerkelijke slaven er mee te kort, en of hun nageslacht er nu recht op heeft vind ik twijfelachtig. het lijkt me beter om dat geld in voorlichting, onderzoek en een eventueel museum te steken, zodat we er met z'n allen van kunnen leren.						

Greenstig9899 ontvangt van alle reacties de allermeeeste likes: 623 stuks. Ook wordt er fanatiek gereageerd op zijn opmerking met 42 reacties. De reactie van *Greenstig9889* mist hoofdletters, maar is verder goed geformuleerd en vrij van spelfouten. Woordgebruik dat richt op subjectiviteit springt in het oog door de constructies “ik denk”, “vind ik” en “het lijkt me”. Inhoudelijk gaat *Greenstig9889* in op de emotionele waarde van de excuses, die hij ‘leeg’

noemt, op het moment dat Nederland niets doet aan slavernij in de moderne tijd. Hij brengt andere discoursen op om de lezer te wijzen op de prangende zaken van de actualiteit. *Greenstig9889* geeft aan materiële gevolgen in de vorm van een financiële vergoeding niet terecht te vinden. Tot slot brengt hij naar voren dat er meer geld gestoken zou moeten worden in het delen van kennis van het slavernijverleden. *Greenstig9889* noemt de excuses dus ‘leeg’, maar daar zit wel een kanttekening aan. Hij is niet overduidelijk voor of tegen excuses.

Tabel 17: reactie *lexesco*

Datum	Gebruikersnaam	Likes	Antwoorden	Bijzonderheden	Aantal tekens	R
1 jaar geleden	lexesco	53	23		57	R1
Pak dan meteen excuses richting de Molukse bevolking mee!						

De reactie van *Lexesco* ontvangt niet bijster veel likes (53) maar wel een groot aantal reacties (23). Interessant aan de opmerking van *Lexesco* is dat de opmerking slechts uit een enkele zin bestaat en een opdracht of zelfs bevel bevat. De reactie wordt met een uitroepteken afgesloten, wat de reactie nog dwingender doet overkomen. In de reactie van *Lexesco* doelt hij op een soortgelijk discours dat zich richt op excuses die Molukkers zouden moeten ontvangen. Hij geeft echter niet aan dat dit excuus prangender is, maar lijkt dit als wenselijke aanvulling te zien. Hij lijkt dus voorstander te zijn van het aanbieden van excuses.

Tabel 18: reactie *HarryMaguire69*

Datum	Gebruikersnaam	Likes	Antwoorden	Bijzonderheden	Aantal tekens	R
1 jaar geleden	HarryMaguire69	574	10	bewerkt	26	R1
"And apu...puh...pologies"						

De opmerking van *HarryMaguire69* heeft zeer veel likes ontvangen (474 stuks) en bij de opmerking zijn 10 R2 geplaatst. Vooral het aantal likes is opvallend, aangezien de opmerking niet eens een volledige zin bevat, maar een specifieke quote uit het filmpje van NOSop3. In het filmpje is er sprake van een verspreking en deze verspreking is door *HarryMaguire69* genoteerd. De verspreking komt van koning Willem Alexander. Uit de reactie van *HarryMaguire69* blijkt dat hij het opvallend vindt dat de koning zich verspreekt. Door de manier waarop *HarryMaguire69* de verspreking optekent, vermoed ik dat hij de koning uitlacht en andere kijkers hierop wil wijzen. De reactie is amuserend van aard.

Tabel 19: reactie *nebilkebede8269*

Datum	Gebruikersnaam	Likes	Antwoorden	Bijzonderheden	Aantal tekens	R
1 jaar geleden	nebilkebede8269	370	18		75	R1
Misschien een video over wat er gaan is in Ethiopië en de deelstaat Tigray.						

Ook de reactie van *nebilkebede8269* reactie ontvangt veel likes (370) en reacties (18). Deze reactie is heel anders van aard dan de hiervoor besproken reacties, want het betreft een vraag of verzoek. Met het woord “misschien” stelt *Nebilkebede8269* zich bescheiden op. Wel kiest hij voor een punt aan het einde van de zin in plaats van voor een vraagteken. Dit zorgt ervoor dat het verzoek wat dwingender overkomt. Met deze reactie wijst *Nebilkebede8269* naar een ander maatschappelijk probleem, zonder zich uit te spreken over het excuusdilemma.

Tabel 20: reactie *koenzandvliet7092*

Datum	Gebruikersnaam	Likes	Antwoorden	Bijzonderheden	Aantal tekens	R
1 jaar geleden	koenzandvliet7092	262	42		294	R1
Ik denk dat het goed is om stil te staan bij wat er gebeurd is in de tijd van de WOC, maar er is vandaag de dag nog steeds mensenhandel en uitbuiting van mensen. En ik denk dat het nodig is om daar meer aandacht voor te krijgen. En niet alleen te kijken naar dingen die je niet kunt veranderen.						

Deze gebruiker ontvangt veel likes (262) en veel reacties (42). De reactie wordt vanuit een duidelijk persoonlijk perspectief verwoord (“ik denk”) en is goed geformuleerd. Inhoudelijk gaat *Koenzandvliet7092* in op de aandacht die er op dit moment is voor het slavernijverleden: hij is van mening dat die moet groeien. *Koenzandvliet7092* wijst de lezer in zijn reactie evenals eerder besproken reacties op hedendaagse zaken die meer aandacht behoeven.

Tabel 21: reactie *Fabian-hi8xy*

Datum	Gebruikersnaam	Likes	Antwoorden	Bijzonderheden	Aantal tekens	R
1 jaar geleden	Fabian-hi8xy	187	13		133	R1
Goede video! Kunnen jullie de volgende keer een video maken over de prijzen van gezond voedsel in vergelijking met ongezond voedsel?						

De reactie van *Fabian-hi8xy* is 187 keer geliked en ontvangt 13 reacties. De aard van de reactie is vergelijkbaar met de reactie van *Nebilkebede8269*, eveneens een verzoek. In zijn reactie spreekt *Fabian-hi8xy* zijn waardering voor de video uit. Vervolgens verwijst hij met zijn vraag naar een ander maatschappelijk concept, zonder zich uit te spreken over zijn mening wat betreft het excuusdilemma.

Tabel 22: reactie berend1573

Datum	Gebruikersnaam	Likes	Antwoorden	Bijzonderheden	Aantal tekens	R
1 jaar geleden	berend1573	37	22		213	R1
De linkse elite probeert de blanke autochtonen Nederlandse gemeenschap een schuldgevoel aan te praten. Niet in trappen beste mensen. Dit was lang geleden en hier hebben de huidige blanken mensen niks mee te maken.						

De laatste reactie die ik individueel een aan een kwalitatieve analyse onderwerp, betreft die van *Berend1573*. De reactie heeft voor een populaire reactie een karige hoeveelheid likes ontvangen (37) maar wel zijn er 22 reacties bij geplaatst. Het taalgebruik van deze reactie is zeer subjectief van aard en ook de woordkeuze springt in het oog: de woorden ‘blank’ en ‘autochtonen’ worden gebruikt. De “linkse elite” wordt bekritiseerd door *Berend1573*. Hij insinueert dat dit de groep voorstanders van de excuses vormt en hij roept lezers op hier niet in te trappen. Hij haakt aan bij het concept *verantwoordelijkheid* en hij is van mening dat de “huidige blanken” niets te maken hebben met het leed dat lang geleden is toegebracht. Hij is overduidelijk een tegenstander van de excuses en ook van het debat om het excuusdilemma heen.

Conclusie

Aan de hand van de kwalitatieve en kwantitatieve analyse van de populairste reacties, kan ik een antwoord vormen op de laatste deelvraag: *welke reacties van YouTubegebruikers zijn het populairst?*

De populaire reacties ogen evenals de andere reacties informeel. De reacties met de meeste likes hebben een amuserend karakter of doen een verzoek en ogen een stuk gematigder wat betreft het maken van excuses dan alle de andere reacties. Ze zijn niet-uitgesproken, neutraal of positief ten opzichte van het maken van excuses. De gebruikers die deelnemen aan het discours door te liken, lijken dus veel gematigdere meningen te ondersteunen dan de gebruikers die zich actief mengen in de discussie door te reageren. Inhoudelijk sloten de reacties vooral aan bij andere discourses.

Hoofdstuk 7 – Conclusies

Aan de hand van de resultaten die ik heb verworden door middel van de combinatie van *close reading* en *distant reading*, heb ik in de voorgaande hoofdstukken systematisch antwoorden kunnen formuleren op mijn vier deelvragen. In dit hoofdstuk combineer ik de opgedane inzichten om op een heldere wijze mijn hoofdvraag te bespreken. Vervolgens doe ik aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

7.1 Inzichten

In deze paragraaf combineer ik eerdere bevindingen omtrent de vorm en inhoud van het door mij geanalyseerde corpus en bespreek daarmee de hoofdvraag: *hoe wordt een maatschappelijk discours in de reactiesectie van het YouTube-filmpje ‘Het slavernijverleden en het excuusdilemma’ van NOS op 3 gevoerd?*

Een kleine groep gebruikers die zeer actief deelneemt, beïnvloedt het anonieme discours in grote mate. Het discours laait vooral op in perioden dat discussies rondom racisme en slavernij aanwakkeren, zoals het sinterklaasfeest en Ketu Koti. Het feit dat digitale communicatie een brug vormt tussen mondelinge en schriftelijke communicatie en de anonieme aard van de reacties verklaart de informele wijze waarop de gebruikers hun taaluitingen doen. Aan de hand van argumenten, drogredenen en andere opmerkingen uiten ze wat ze van het filmpje, het dilemma of reacties vinden.

In reacties geven de meeste gebruikers aan het niet eens te zijn met het aanbieden van excuses en daarmee bestaat er een discrepantie tussen de wens van de reagerende gebruikers en politiek Den Haag. Tegenstanders van excuses betogen dat de tijdsgeest verandert en hiermee richten ze zich op het steeds veranderende historische narratief. Ze willen geen excuses aanbieden voor iets dat in een vroegere tijdsgeest geaccepteerd werd. Daarbij geven de gebruikers aan zelf geen fouten te hebben begaan in het verleden en koppelen hun eigen identiteit dus los van die geschiedenis van de staat. Ze gaan daarmee voorbij aan het concept *vergangenheitsbewältigung* en een collectieve verantwoording. Ze voelen geen verantwoordelijkheid voor of zien geen heil in het aanbieden van excuses en daarmee het helen van *historical wounds*. In de reacties is er weinig oog voor het idee dat een verbeelde gemeenschap valt of staat met de geschiedenis waarop die verbeelde gemeenschap voor een groot deel gebouwd is. In plaats daarvan richten veel van de gebruikers zich op de toekomst: op prangende actuele zaken die wél als collectief aangepakt moet worden.

Door *close reading* met *distant reading* te combineren, heb ik populaire reacties kunnen filteren en inhoudelijk kunnen analyseren. Met likes tonen gebruikers vooral waardering voor reacties die gematigder van aard zijn, grapjes maken of vragen stellen. Het lijkt er dus op dat de likende gebruikers een andere mening hebben dan de gebruikers die reageren. Zij gaan wél mee in de beslissing van experts en politieke leiders om *historical wounds* te helen door middel van erkenning voor een collectieve toekomst en zijn van mening dat een verbeelde gemeenschap een collectieve verantwoordelijkheid draagt voor de geschiedenis.

Politieke leiders moeten in een parlementaire democratie als Nederland gehoor geven aan de wil van het volk. Die wil openbaart zich uiteraard bij verkiezingen, maar het is lastig om het volk tussentijds voor specifieke gevallen te peilen, vooral als het gaat om beweegredenen achter een bepaalde opinie. Discoursen op sociale media zouden wat dat betreft een uitkomst kunnen bieden. Discoursanalytische onderzoeken als deze scriptie kunnen bijdragen aan het begrip van de houding en perceptie van burgers, waardoor politici beter op hun wensen en behoeften kunnen inspelen en burgers zich gehoord voelen. Spanningen en conflicten tussen verschillende groepen kunnen zo luwen, wat op zijn beurt polarisatie kan minimaliseren.

7.2 Reflectie

Dit onderzoek combineert *close reading* met *distant reading*. Het Excelbestand waarin ik alle reacties van het corpus heb overgenomen bood mij de mogelijkheid kwantitatieve resultaten te verwerven, waardoor ik trends binnen de reacties inzichtelijk heb kunnen maken. Deze trends heb ik evenals populaire reacties inhoudelijk kunnen analyseren en zo heb ik overkoepelende conclusies kunnen trekken. De combinatie van *close reading* en *distant reading* biedt een aantal mooie inzichten, maar de conclusies zijn wel zeer afhankelijk van de kleine groepen gebruikers en reacties die een zeer grote invloed hebben op de resultaten. Zo is de populariteit van reacties aan de hand van *distant reading* kwantificeerbaar, maar laat de inhoudelijke analyse van deze reacties zien dat de populariteit deels afhankelijk is van de vicieuze cirkel die populaire reacties in een voorkeurspositie plaatst, waardoor ze sneller getoond worden. De mogelijkheid populariteit te winnen, groeit op deze wijze. *Close reading* toont dat reacties met dezelfde soort vorm en inhoud verkrijgen weinig of geen likes en R2. De populariteit van de reacties is dus vrij arbitrair.

Een kleiner corpus zou kunnen leiden tot betrouwbaardere resultaten. De filters die ik in Excel gebruik, zullen reacties missen omdat ze die niet aanslaan door tyfouten, synoniemen of andere formuleringen. Door een kleiner corpus te kiezen, ontstaat de mogelijkheid met meer aandacht te kijken naar de juistheid van de resultaten.

In *hoofdstuk 6.2* heb ik aan de hand van voorbeelden de verschillende kampen binnen het excuusdilemma aangeduid. Door bij ieder concept een voorstander en tegenstander aan het woord te laten, toon ik verschillende perspectieven op een thema en lijkt er redelijk gelijke tweedeling te ontstaan. Zoals ik aangeef in mijn resultaten, staat de grote meerderheid van de reacties echter negatief tegenover excuses en uiteraard is het zo dat er ook een grote groep gebruikers geen duidelijke kant kiest, maar een neutralere positie inneemt.

7.3 Aanbevelingen

Dit onderzoek heeft laten zien hoe complex en waardevol een discoursanalyse van reacties op sociale media is. De methode kan bijdragen aan het begrip van de houding van burgers naast het geformaliseerde, geïnstitutionaliseerde debat.

Het zou derhalve interessant zijn om ook andere discourses te analyseren aan de hand van deze wijze van gegevensverzameling. Ik raad aan om meerdere filmpjes en diverse sociale media platforms te betrekken in een volgend onderzoek voor een representatiever resultaat. Zo kunnen politici beslissingen maken die beter aansluiten op de wensen van het volk.

Literatuurlijst

- Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden. (2021). *Ketenen van het verleden. Rapport van Bevindingen*. In opdracht van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). Amsterdam.
- Allan, K., & Burrige, K. (2006). *Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso books.
- Assmann, A. (2015). *Theories of cultural memory and the concept of 'afterlife'. Afterlife of Events*. London: Palgrave Macmillan.
- Assmann, A. (2021). *Cultural Memory*. In: Hamburger, A., Hancheva, C., Volkan, V.D. (eds) *Social Trauma – An Interdisciplinary Textbook*. Springer, Cham.
- Bailey, B. (2012). 'Heteroglossia'. In: M. Martin-Jones, A. Blackledge, and A. Creese (eds.), *in The Routledge Handbook of multilingualism*, 499-507. Abingdon/New York: Routledge.
- Boegie, T. (2010). *Triangulatie in social work research: Theoretical reflections*. Social Work/Maatskaplike Werk, 46(2), 101-117.
- Bolkestein, F. (1992). *Woorden hebben hun betekenis*. Amsterdam: Prometheus. Online geraadpleegd op 20 juni 2023 via https://www.dbnl.org/tekst/bolk008woor01_01/bolk008woor01_01_0018.php.
- Bovens, M.A.P. & Wille, A. (2011). *Diplomademocratie: Over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Bert Bakker.
- Brandon, P. (2020). *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam-onderzoek*. Amsterdam: Spectrum.
- Citron, D. K. (2014). *Hate Crimes in Cyberspace*. Harvard University Press. Book Gallery. 91, 57-61.
- Crystal, D. (2001). "The medium of netspeak." *Language and the internet*. Cambridge: Cambridge University Press. 24-61.
- Derks, D., Bos, A. E. R., & von Grumbkow, J. (2008). *Emoticons and Online Message Interpretation*. Social Science Computer Review, 26(3), 379–388. <https://doi.org/10.1177/0894439307311611>.
- Drayer, E. (2019). *Witte schuld. Over identiteitspolitiek*. Amsterdam: Atlas Contact.
- Eckert, P. (2008). 'Variation and the indexical field'. *Journal of Sociolinguistics* 12, nr. 4,

p. 453-476.

- Erl, A. (2010). *Cultural Memory Studies: An Introduction*. In A. Erl & A. Nünning (Ed.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* (pp. 1-18). Berlin, New York: De Gruyter.
- Hewitt, M. (2020). *Black Lives Matter Rallies Continue Across The UK*. Getty Images News. Online geraadpleegd op 19 juni 2023 via <https://www.gettyimages.nl/detail/nieuwsfoto%27s/thousands-of-protestors-hold-signs-as-they-attend-a-black-nieuwsfotos/1249401995>.
- I&O Research. (februrari 2021). *Excuses voor het Nederlandse slavernijverleden? Onderzoek in opdracht van Trouw*. Online geraadpleegd op 29 mei 2023 via <https://www.ioresearch.nl/actueel/nederlanders-voelen-weinig-voor-excuses-slavernijverleden/>.
- Jockers, M. L. (2013). *Macroanalysis: digital methods and literary history (Ser. Topics in the digital humanities)*. University of Illinois Press.
- Kalsnes, B. (2016). *The power of likes: social media logic and political communication*. Department of Media and Communication, Faculty of Humanities, University of Oslo.
- Kiesraad (2018). Uitslag referendum over Wiv: meerderheid tegen. Online geraadpleegd op 19 juni 2023 via <https://www.kiesraad.nl/actueel/nieuws/2018/03/29/uitslag-referendum-over-wiv-meerderheid-tegen>.
- Koselleck, R. (2004). *Gibt es ein kollektives Gedächtnis?*. *Divinatio* 10, 1-6.
- Leerssen, J. (2015). *Nationalisme*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Lieuwma, B. (2009). *Herstelconstructies in MSN-gesprekken en mondelinge conversaties*. Universiteit Utrecht.
- Manganari, Emmanouela. (2021). *Emoji Use in Computer-Mediated Communication*. *The International Technology Management Review*. 10. 1. 10.2991/itmr.k.210105.001.
- Meijer, R. & Sommer, M. (2016). *Overheid schrapt 'allochtoon' per direct uit vocabulaire*. *De Volkskrant*, 1 november 2016. Online geraadpleegd op 30 mei 2023 via <https://www.volkskrant.nl/binnenland/overheid-schrapt-allochtoon-per-direct-uit-vocabulaire-a4406224/>.
- Modest, W. en R. Lelijveld (red.) (2018). *Woorden doen ertoe. Een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector*. Amsterdam.
- Nortier, J. (2020). *Dutch-Moroccan code switching among Maroccans in the Netherlands*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG.

- NOS. (25 maart 2015). “*Focus NOSop3 nog meer op online*”. Gearchiveerd op 15 januari 2022 van <https://web.archive.org/web/20220115184047/https://over.nos.nl/nieuws/focus-nosop3-nog-meer-op-online/>.
- NOS. (2022). *De Nederlandsche Bank biedt excuses aan voor slavernijverleden*. Online geraadpleegd op 16 juni 2023 via <https://nos.nl/artikel/2434845-de-nederlandsche-bank-biedt-excuses-aan-voor-slavernijverleden>.
- NOSop3. (z.d.) YouTube-kanaal. Online geraadpleegd op 17 mei 2023 via <https://www.youtube.com/@nosop3>.
- NOSop3. (2021, 30 juni). Bijschrift bij YouTubevideo “Het slavernijverleden en het excuus-Dilemma” van het Youtubekanaal NOSop3. Online geraadpleegd op 16 mei 2023. Zie: <https://www.youtube.com/watch?v=4dXFuAYpVP4>.
- Nzume, A. (2017). *Hallo witte mensen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Pennock, H. (2019). *Met andere ogen. Sporen van slavernij en koloniaal verleden – editie 1*. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).
- Raad voor het Openbaar Bestuur. (2019). *Zoeken naar waarheid: Over waarheidsvinding in de democratie in het digitale tijdperk*. Den Haag: Raad voor het Openbaar Bestuur.
- Reicher, S. D., Spears, R., & Postmes, T. (1995). *A Social Identity Model of Deindividuation Phenomena*. *European Review of Social Psychology*, 6(1), 161–198. Online geraadpleegd op 2 juni 2023 via <https://doi.org/10.1080/14792779443000049>.
- Rigney, A. (2005). *Plenitude, scarcity and the circulation of cultural memory*. *Journal of European studies*, 35(1), 011-028.
- Schipper, N. (4 februari 2021). *NOS-explainer Emil van Oers: “Ik ben allergisch voor bullshit”*. Trouw. Gearchiveerd op 4 februari 2021 van <https://web.archive.org/web/20210204190902/https://www.trouw.nl/cultuur-media/nos-explainer-emil-van-oers-ik-ben-allergisch-voor-bullshit~bf7b7cbb/>.
- Schuerewegen, F. M. J. (2008). *Over Racine en Speech Act Tragedy*. Nijmegen: Radbout Repository, p. 318-319.
- Silverstein, M. (1985). ‘*Language and the culture of gender*’ in: E. Mertz en R. Parmentier (eds.), *Semiotic mediation*. New York: Academic Press, p. 219-259.
- Te Velde, H. (2008). ‘*De missing link van de nationale identiteit – identiteit veranderlijk of niet? Kloof tussen maatschappelijke en politieke nationaliteit*’. Geraadpleegd via DBNL (KB, nationale bibliotheek).
- Törnberg, P. (2018). *Echo chambers and viral misinformation: Modeling fake news as*

complex contagion. Online geraadpleegd op 16 juni 2023 via

<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0203958>.

Vanvugt, E. (2017). *Roofstaat compact: de zeven grofste misdaden van Nederland overzee*.

Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar / Top Notch.

Van Poecke, L. (1991). *Verbale communicatie*. Garant.

Van Praag, P. & Brants, K. (2014). *Media, Macht & Politiek. De verkiezingscampagne van 2012*. AMB Publishers.

Van Westerloo, G. en H. Slings (2020). *Canon van Nederland, didactisch concept*. Online geraadpleegd op 16 mei 2023 via <https://www.canonvannederland.nl/nl/primair-onderwijs/didactisch-concept>.

Volker, B., Andriessen, I., Posthumus, H., Bovens, M., Dekker, O., & Tiemeijer, W. (2014). *Gesloten werelden? Sociale contacten tussen lager-en hogeropgeleiden. Uit: Gescheiden werelden? Een verkenning van sociale-culturele tegenstellingen in Nederland*. SCP & WRR.

Bijlagen

Bijlage 1: Transcript filmpje *NOS op 3*

NOS op 3
transcript.docx

Bijlage 2: Corpus in Excel

Corpus
masterscriptie MCK.xl